

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Uusima aja osakond

Maria Moor

NÕUKOGUDE NAISE KUVAND KIRJASTUSE
„KÜLVAJA“ NAISTE AJAKIRJADES
(1927–1936)

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Karin Veski, PhD

Kaasjuhendaja: dotsent Olaf Mertelsmann

Tartu 2017

Sisukord

SISSEJUHATUS.....	3
1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD.....	7
1.1 Kuvand ja stereotüüp.....	7
1.2 Propaganda mõistest.....	9
1.3 Meedia ja massikommunikatsiooni teooria.....	11
2. Rahvusvähemuste poliitika Nõukogude Liidus.....	13
2.1 Eesti kogukonna kujunemine Venemaal.....	13
2.2 Rahvusvähemuste küsimus Nõukogude Liidus	14
2.3 Propaganda roll Nõukogude Liidus.....	16
2.4 Kirjastus „Külvaja“.....	20
3. NAISTÖÖLINE JA TALUNAISTERAHVAS (1927–1931).....	22
3.1 Naine kui tööline.....	22
3.2 Naine kui koduperenaine.....	25
3.3 Naine ja kultuur.....	27
4. NAISTÖÖLINE JA NAISKOLHOOSNIK (1932–1936).....	30
4.1 Naine kui tööline.....	30
4.2 Naine kui koduperenaine.....	32
4.3 Naine ja riigikaitse.....	34
KOKKUVÕTE.....	36
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS.....	38
SUMMARY.....	41

Sissejuhatus

Tänapäeval on väga aktuaalseks teemaks kujunenud traditsioonilised soorollid. Suurt rõhku on hakatud panema võrdusõiguslikkusele, eriti naiste osakaalule erinevatel sotsiaalsetel ja poliitilistel juhtpositsioonidel. Sellegi poolest on läbi ajaloo olulisi positsioone omistatud peamiselt meestele. Näiteks kujunes rahvusriikide tekkimise perioodil 19. sajandil ideaalse kodaniku kuvandiks valge mees, keda portreeteriti peamiselt sõduri või töölisena. Naiste peamisteks ülesanneteks on läbi aegade peetud aga kodu hoidmist ja laste kasvatamist.¹ Nõukogude Liidus hakati naistööjõule suuremat tähelepanu pöörama 20. sajandil alguse saanud industrialiseerimise lainega. Kuna oluline oli võimalikult palju inimesi majandusse kaasata, hakkas kommunistlik partei erinevate kampaaniate abil naisi tööle värbama.² Riikliku propaganda tulemusel vähenes sooline segregatsioon ning muutus ka naiste roll ühiskonnas. Peamiselt rõhuti patriarhaalse süsteemi domineerimise vähendamisele, võrdõiguslikkusele ning meeste ja naiste vahelise soolise hierarhia muutmisele.

Peamisteks massikommunikatsiooni vahenditeks kujunesid 20. saj alguses aga ajalehed ja ajakirjad. Lääne ja ida bloki vahel kujunesid ideoloogilised eripärad ning ajalehed hakkasid sellele vastavalt täitma poliitilise agitatsiooni rolli. Sellest tulenevalt hakkas Nõukogude Liit kasutama naisteajakirju naise kuvandi muutmiseks. Peamiselt kasutatakse sotsiaalset stereotüüpi üksikisikutele liialdavate ja üldistavate omaduste määramiseks. Eesmärk on moonutada, kuidas neid antud üksikisikuid või sotsiaalseid grupe ühiskonnas tajutakse.³

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks on analüüsida naise kuvandit Nõukogude Liidus 1927.–1936. aastatel kirjastus „Külvaja“ naisteajakirjade *Naistööline ja talunaisterahvas* ning *Naistööline ja naiskolhoosnik* põhjal ning leida seoseid Kommunistliku Partei propaganda, Nõukogude Liidus teostatud industrialiseerimise ja naise stereotüübi kujundamise vahel. Uurimistöö meetodiks on allikakriitiline analüüs.

Antud ajakirjade peamiseks sihtgrupiks olid Venemaa eestlased. Seega pean oluliseks uurida, kuidas kujutati nõukogude naist propagandistlikus ajakirjanduses 1927.–1936. aastatel ning

¹ Goldman, W. Z. *Woman at the gates: gender and industry in Stalin's Russia*. Cambridge University Press. 2002. Lk 3.

² Verstraete, G. *Gender // Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters, A critical survey*. Editors M. Beller; J. Leerssen. Amsterdam, New York, Rodopi. 2007. Lk 330

³ Pickering, M. *Stereotyping: The Politics of Representation*. Palgrave. 2001. Lk 10.

kuidas mõjutas Nõukogude Liidu poliitika mainitud kuvandi kujundamist? Kuna naisteajakirjad ilmusid regulaarselt ja kajastasid erinevate eluvaldkondadega seotud teemasid, võib neid pidada heaks allikaks naiste imago uurimisel. Aastatel 1927–1936 ilmus 70 „Naistöoline ja talunaisterahvas“ ning „Naistöoline ja naiskolhoosnik“ numbrit. Kõik ajakirjanumbrid on kättesaadavad Digitaalarhiivist ning Eesti Kirjandusmuuseumist.⁴

Töö ülesehitus põhineb Helena Palli magistritööl.⁵ Kuna Helena Pall vaatles oma 2011. aastal kaitstud töös naise kuvandit ajakirjas Nõukogude Naine aastatel 1945–1991, siis oleks huvitav sellele kõrvutada varasemat nõukogude naise kuvandit lähtudes kirjastuse „Külvaja“ poolt välja antud naisteajakirjadest. Selle tarbeks kasutan ainult Nõukogude Liidus ilmunud eestikeelseid ajakirju. Ajakirjad „Naistöoline ja talunaisterahvas“ ja „Naistöoline ja naiskolhoosnik“ jõudsid Eesti arhiivraamatukokku Leningradiga vahetuskauba tagajärjel. Algselt saadi kirjastajalt Jakob Ploompuult üle kahe tuhande raamatu, mille ost andis fondile võimaluse kehvemad trükised ära vahetada. 1927-1928 taheti ära osta Viljandi kirjastaja Hans Leokese raamatukogu, mis osutus aga arhiivraamatukogule liiga kalliks. Hans Leokese poja, Jaan Leokese seatud kõrge hinna tõttu jäi tehing ära ning trükised jäid arhiivraamatukogul saamata. 1925. aastal saadi aga Leningradiga kokkulepe vahetuskauba näol ning läbirääkimised kestsid 1937. aastani. Arhiivraamatukogu soovis Leningradi Eesti osakonnalt Eesti asundustes väljastatud kirjandust. Leningradist sooviti vastu kaasaegsemat Eesti teadus- ja ilukirjandust. Selle tehingu tõttu on paljud enne 1937. aastat ilmunud eestikeelsed teosed, Eesti Kirjandusmuuseum arhiivraamatukogus olemas.⁶ Kuna mainitud kirjastus oli pidevalt majandusraskustes, lõpetati ajakirjade väljaandmine 1937. aastal.

Kuvandi ja stereotüübi uurimisel olen kasutanud enamasti Olavi K. Fälti ja Kenneth E. Bouldingu teoseid. Kuigi Bouldingu raamat „The image: Knowledge of Life and Society“ kirjutati 60ndatel, mil baasiline informatsioon oli raskemini kättesaadav, annab see teos siiski sügava ülevaate kuvandi mõiste olemusest. Fälti käsitus on pigem kaasaegsem ning oma uurimustes seab oluliseks ka kuvandi uurija isiklike kogemuste mõju uuringule. Stereotüübi ja müüdi mõiste käsitlemisel olen kasutanud Manfred Belleri ja Joep Leersseni koostatud „Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters, A critical survey“, kus on kasutatud ingliskeelseid artiklikogumike, näiteks Amsterdami Ülikooli

⁴ Digitaalarhiiv: <http://www.digar.ee/arhiiv/et>.

⁵ Pall, H. Nõukogude naise kuvand ajakirjas Nõukogude Naine aastatel 1945–1991. Magistritöö. Tartu Ülikool. 2011. juh. Hiiemaa, K.; Raudsepp, A.

⁶ Juurtega sajandite mullas. Tallinn. 1990. Lk 66.

professori Ginette Verstraete „Gender“, mis keskendub soolistele kuvanditele.⁷ Propaganda kasutamist ajakirjanduses on aga uurinud Tiiu Kreegipuu „Ajalookultuuri Ajakiri Tuna“ artiklis, kus ta toob välja erinevaid propagandistlike sõnakasutusi Nõukogude Eesti ajakirjanduses.⁸

Kuigi erinevate kuvandite uurimine on tegelikkuses küllaltki levinud, ei ole sellegi poolest palju tähelepanu pööratud nõukogude naise kuvandile. Tuleb tõdeda, et eestikeelseid uurimusi on suhteliselt vähe. Rohkem on uuritud külma sõja aegset naise kuvandit nagu juba eelnevalt mainitud Helena Palli magistritöös „Nõukogude naise kuvand ajakirjas Nõukogude Naine aastatel 1945-1991“ ning Anu Mõistliku 2003. aasta bakalaureusetöö „Nõukogude naiseideaal Eesti ajakirjanduses 1950. aastatel ja 1970. aastate teisel poolel“.⁹ 2010. aastal oli 8. aprillist 26. septembrini KUMUS näitus „Nõukogude naine eesti kunstis“, kus kujutatakse naisi mitmekesisemalt, kui neid ühiskonnas nähti. Tegemist on Teise maailmasõja järgse perioodiga ning selle kuraatoriks oli Katrin Kivimaa.¹⁰ Katrin Kivimaal on ka teos „Rahvuslik ja moderne naisekuju eesti kunstis 1850-2000“, mis põhineb soolistel kriitikamudelitel ja nende mõjul kunstile. Oma töös olen kasutanud ka ameerika ajaloolase, Wendy Z. Goldmani teost, mis uurib põhjalikult naiste kaasatust tööstusesse Stalini valitsemise perioodil.¹¹ Naistega seotud sotsiaalsetest muudatustest stalinistlikul ajastul on kajastatud ka ajaloolase Peter Kenezi raamatus, mis toob välja Nõukogude Liidu päevapoliitika mõju naistele.¹² David Brandenbergeri aga uuris oma teoses „National Bolshevism“ üleüldist Nõukogude Liidu identiteedi poliitikat ja russotsentrismi.¹³

Töö on jaotatud neljaks peatükiks. Esimeses peatükis käsitlen teoreetilisi lähtekohti, mida kasutan hilisemas analüüsis. Keskendun peamiselt kuvandi, stereotüübi ja propaganda mõistetele. Annan lühidalt ülevaate ka meedia ja massikommunikatsiooni teooriast. Kolmandas ja neljandas peatükis analüüsin naiste kuvandit eelmainitud propagandistlikes ajakirjades. Lisaks on igas peatükis väljatoodud ka antud perioodi ja kuvandit mõjutanud sündmused

⁷ Verstraete, G. Gender // Imagology.

⁸ Kreegipuu, T. Ajaloo rakendamine propagandarelvana ehk kuidas kujundati ajalookäsitlus Nõukogude võimu kehtestamisest 21. Juunil 1940 Nõukogude Eesti ajakirjanduses aastatel 1945-1960. // Ajalookultuuri Ajakiri Tuna. 2007, nr. 3.

⁹ Mõistlik, Anu. Nõukogude naiseideaal Eesti ajakirjanduses 1950. aastatel ja 1970. aastate teisel poolel. Bakalaureusetöö, juhendajad: Epp Lauk, Halliki Harro ; Tartu Ülikool, 2003.

¹⁰ Kivimaa, K.; Talvoja, K. Nõukogude naine eesti kunstis. Tallinn, Eesti Kunstimuseum, Kumu Kunstimuseum. 2010.

¹¹ Goldman, W. Z. Woman at the gates.

¹² Kenez, P. A History of the Soviet Union from the Beginning to the End. Cambridge University Press. 1999.

¹³ Brandenberger, D. National Bolshevism: Stalinist Mass Culture and the Formation of Modern Russian National Identity, 1931-1956. Cambridge, Massachusetts, London, Harvard University Press. 2002.

Nõukogude Liidu ajaloos ning poliitikas. Mõlema ajakirja kuvandi uurimisel valisin alapeatükkideks kaks kõige ideoloogia põhisemat teemat, milleks olid naine kui tööline ning naine kui koduperenaine, milles analüüsin naistele esitatud nõudeid töös ja perega seonduvas. Ajakirjad on struktuuriliselt väga sarnaselt üles ehitatud. „Naistöoline ja naiskolhoosnik“ ajakirjas on aga räägitud palju kollektiviseerimisest ning kolhoosinaiste olulisusest. Peamised on mõlemas aga poliitilised teadaanded ning Kommunistliku Partei liikmete kõned. Esineb ka rubriike nagu „Laste kasvatamine“ ja „Ilukirjandus“ ning lisaks võib ajakirja lõpus esineda ka käsitöölehti ja toiduretsepte. Käsitöölehed pidid naistele õpetama oskusi, mis olid vajalikud riiete valmistamisel, kuna materjalide ning tarbekaupade valik oli minimaalne. Aktuaalne on ka Eesti Vabariigi kritiseerimine, millest kirjutatakse peatükkides „Valge Eesti“. Uurimuses esineb erinevusi kolmanda ja neljanda peatüki kolmandas alapeatükis. Mõlema ajakirjade sisus ei muutu hariduse, välimuse ning kultuuriasutustest osa võtmisega seonduv. „Naistöoline ja naiskolhoosnik“ numbrites esineb aga rahvusvaheliste pingete süvenemiste tõttu, naiste riigikaitstes osalemise aktuaalsus, mille tõttu on kolmandad alapeatükid erineva pealkirjaga. Antud töö annab ülevaate naise kuvandist ja selle muutustest ning kuidas rakendati propaganda vahendeid vastavalt vajadusele.

1. Teoreetilised lähtekohad

1.1 Kuvand ja stereotüüp

Ajalooline lähenemine imagoloogias pöörab tähelepanu sellele, milline on loodud kuvand, mis eesmärk sellel on, mis muutuseid see on läbinud ning mida see ütleb parasjagu kõne all oleva kuvandi looja kohta.¹⁴ Kuvand võib olla vastupidavam ja kauakestvam, kui arvamus või hoiak, kuna tegemist on lihtsustatud versiooniga reaalsusest, mida ta kirjeldab. Kuvandit või pilti võib võrrelda mingi teatud kaardiga peas, mis kujutab tegelikkust, kuid reaalsuses on teda keeruline võrrelda objektidega, mida ta esindab. Kuvand võib eksisteerida reaalse objektina või mõjutajana erinevate otsuste puhul.¹⁵

Kuvandite puhul on iseloomulikuks tunnuseks see, et mida võõram on kultuur, seda püsivam on ka sellest loodud kuvand. Näiteks võib erinevate isiksuste uurimisel nende kohta rohkem infot saada keskendudes nende seisukohtadele kaugete ja veidrate asjade suhtes võrreldes hoiakutega tavapärase ümbruse osas.¹⁶ Oluliseks mõjutajaks peetakse lapseas saadud kogemusi, tähtis roll on muuhulgas, kooliõpikutel, mis kujundavad noore inimese väärtushinnanguid. Oma osa on maailmapildi kujunemisel ka populaarteaduslikel raamatutel, ajakirjandusel, televisioonil, teatril ja filmikunstil. Tavapäraselt saadakse uurimise käigus rohkem informatsiooni kuvandi looja ning uurija kohta, kui objekti kohta. Kuvandi uurimise teeb keeruliseks erinevate ajastute väärtushinnangud.¹⁷

Tavaliselt on kuvand ehitatud üles looja poolt eelnevatele kogemustele tuginedes. See tähendab, et osa kuvandist määrab tema ajalugu. Kenneth E. Boulding usub, et juba lapsest saati meie organism võtab vastu erinevaid teateid, mis on algselt lihtsalt hägused pildid, kuid suuremaks saades hakkame me neid asju objektidena kujutama.¹⁸ Läbi isiklike kogemuste meie maailmapilt laieneb ja iga uue teatega muutub ka kuvand. Iga kuvandi muutusega tuleb kaasa uus käitumismuutus. Kuvandit ja selle sõnumit võib pidada kaheks erinevaks objektiks. Sõnum koosneb tähendusest ja see antud mõjutaja loobki kuvandi. On kolm võimalust, mis võib sõnumi ja kuvandi seostumisega kaasneda: 1) kuvand võib jääda puutumata 2) sõnum võib

¹⁴ Alenius, K., Fält, O. K., Jalagin, S. (toim.). Looking at the Other. Lk 9.

¹⁵ Ibid.[em]. Lk 8.

¹⁶ Ibid.[em]. Lk 8.

¹⁷ Ibid.[em]. Lk 10.

¹⁸ Boulding, K. E. The Image: Knowledge in Life and Society. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1973. Lk 6.

täiendada kuvandit 3) sõnum muudab kuvandit radikaalselt.¹⁹ Kui sõnum muudab kuvandit radikaalselt, võib inimese jaoks tekkida täiesti uus kuvand. Sõnumite mõju kuvandile aitab mõista ja analüüsida inimeste käitumist.²⁰

Kaasaegses kultuurianalüüsis on jätkuvalt tähtsaks mõisteks ka stereotüüp, kuna see on tihedalt seotud massikommunikatsiooni protsesside kujunemisega. Stereotüübid on tugevalt seotud inimgeograafia, antropoloogia ning erinevate sotsiaalsete liikumistega (näiteks feministlik liikumine).²¹ Olulisemad akadeemilised tööd, mis hõlmavad stereotüübi mõiste uurimist, on teostatud sotsiaalpsühholoogia- ja kommunikatsiooni valdkonnas. Mõlemat uurimisvaldkonda on sõdadevahelisel ajal tugevalt mõjutanud biheiviorism.²² Seda nähti kui meedia võimet manipuleerida vastuvõtjaga läbi stereotüüpide loomise, propaganda ja erinevate sotsiaalsete müütide. Biheiviorismist lähtudes olidki sellised sõnumid mõeldud eelkõige nendele, kes tundsid ennast ühiskonnas represseeritute ja alavääristatutena, mistõttu on nad rohkem haavatavad meedia mõjule.²³

Stereotüüpi võib pidada üldistamiseks mingi kindla grupi suhtes, seades talle teatud omadused, mida on hiljem raske ümber kujundada. Walter Lippmanni uuringud on tõestanud, et läbi ajaloo on inimesed välismaa rahvastele omistanud kindlaid tunnuseid, samal ajal on määratud endale aga paremad omadused kui võõrastele. Valdavalt antakse teistele negatiivseid ja lihtsustatud iseloomuomadusi. Sotsiaalpsühholoogias nimetatakse sellist vastandamist heterostereotüübiks ehk võõraste isikuomaduste ühtlustamiseks, autostereotüübiks kutsutakse aga seda, kui tunnusjooni määratakse iseendale. Enamjaolt kasutatakse neid eelarvamuse või pildi kujundamisel.²⁴

Peamiselt on stereotüübid väljamõeldised, mis moonutavad reaalsust. Seega kuna stereotüübid loovad probleemseid reaalsuseid, on ka kuvandi edaspidine ümberkujundamine raske. Bausinger on pannud kirja kolm punkti stereotüübi ja reaalsuse vastastikusest sõltuvusest, nendeks on: 1) kui tõelähedane on stereotüüp; 2) kui palju on teda lihtsustatud; 3) kuidas läbi tuvastamismustrite on tekkinud uued reaalsused. Kuigi stereotüüp annab teatud eeldused suhtlemiseks, võib näiteks vale informatsioon riikide vahel tekitada pigem vaenu. Stereotüüpe

¹⁹ Boulding, K. E. The Image. Lk 7–8.

²⁰ Ibid. Lk 9.

²¹ Pickering, M. Stereotyping. Lk 1.

²² Biheiviorism on käitumispsühholoogia. Eesti Õigekeelsussõnaraamat. 2013.
<http://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=biheiviorism&F=M>.

²³ Pickering, M. Stereotyping. Lk 22.

²⁴ Beller, M. Stereotype // Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters, A critical survey. Editors M. Beller; J.Leerssen. . Amsterdam, New York, Rodopi. 2007. Lk 429.

uuritakse peamiselt eesmärgiga teada saada kuidas ta tekib ning mis on selle funktsioon ühiskonnas. Neid seostatakse tavaliselt eelarvamustega ning need muutuvad, kui leidub tõest informatsiooni ehk läbi praktiliste kogemuste mõistetakse eelarvamuse ebatõepärasust.²⁵

Peamiseks stereotüüpide funktsiooniks võib pidada sotsiaalset kontrolli.²⁶ Negatiivne stereotüüp lõpeb tavaliselt sotsiaalse diskrimineerimisega, sest neid seostatakse eelarvamusega.²⁷ Selles osas võib ajaloost tuua mitmeid näiteid. Naine võis saada nõukogude ühiskonnas tõrjutud kui ta ei lähtunud naise kuvandile üldiselt seatud normatiividest. Viktoriaanlikule ajastule oli iseloomulikuks aga kaks vastanduvat naist. Esimene neist oli kodus olev „ingel majas“ ja teine langenud „naine tänaval“. Samu paralleele näeme ka 20. sajandil kahekümnendate ja kolmekümnendate aastate naise kuvandi vastandamisel.²⁸ Tänapäeval on kasutuses sarnane käitumise ja identiteedi vastandamise mudel. Algselt oli see seotud patriarhaalse käitumisega ning ei olnud seotud naiste isiklike kogemustega. Nõukogude kuvand naistest oli pidevas muutumises ning seda mõjutasid päevapoliitika ja sotsialistliku ideoloogia ümbertegemine vastavalt vajadusele. Bolševikud said aru, et sotsialistlik majandus toimib ainult võimalikult paljude inimeste värbamisest tööstusesse, mille tulemusel oli tarvis muuta ära eelnev kapitalistliku ühiskonna kuvand naistest. Kapitalistlike väärtushinnangutega naine ei võtnud osa poliitikast ning enamasti seostati teda laisa aadlineiuga. Stereotüübi loomisega loodeti kontrollida naisi ning mõjutada neid panustama tööstusrevolutsiooni.

1.2 Propaganda mõistest

L. Priimäe „Propaganda sõnastik“ ütleb, et: „sõna „propaganda“ tuleb ladina keelest. Selle lähteks olev verb pago tähendab 'sisse torkama/tungima', koos eesliitega pro- aga 'sigitama, paljundama' ja kujundlikult levitama.“²⁹ Propagandat võib kõige laiemas tähenduses nimetada tehnikaks, kuidas mõjutada inimese tegevust läbi manipuleerivate võtete.³⁰ Propaganda on katse levitada ideoloogilisi sõnumeid läbi meedia massikommunikatsiooni eesmärgiga saada

²⁵ Beller, M. Stereotype // Imagology. Lk 430.

²⁶ Pickering, M. Stereotyping. Lk 23.

²⁷ Beller, M. Stereotype // Imagology. Lk 430.

²⁸ Pickering, M. Stereotyping. Lk 5.

²⁹ Priimägi, L. Propagandasõda: Teooria ja praktika. Eesti Keele Sihtasutus, 2015. lk 8.

³⁰ Jackall, R. Propaganda. New York, MacMillan Press. 1995. Lk 13.

avalik toetus mingitele poliitilistele või sotsiaalsetele muutustele.³¹ Need võivad esineda nii kirjalikul, suulisel kui ka muusikalisel kujul. „Propaganda nimel“ on teguviis, mille kasutamisel õigustatakse propaganda tagajärgi, näiteks poliitilisi mõrvu.³²

Alguses kasutati mõistet „usupropaganda“, mis tekkis 17. sajandil Paavst Gregorius XV loodud Usupropaganda Kongregatsiooniga. Selle funktsioon oli propageerida usku läbi rahaannetuste. Kuna reformatsioon vähendas ühiskonnas katoliku usu tähtsust oli vaja religiooni levitada. Usk on alati olnud üheks kõige efektiivsemaks propagandaks, mistõttu on tänapäeva ususõjad ka propagandasõjad. Propagandat võib pidada oluliseks reaalsuse kujundajaks.³³

„Propaganda sõnastik“ kirjeldab, et: „Propaganda tugineb inimese kuuluvusvajadusele. Tunda ennast osana suuremast kooslusest on inimolendi kõrgem, sotsiaalne põhivajadus. Ühiskondi liidab, loob ning hoiab koos propaganda“ ning, et: „Propaganda lahutamatu tunnus on kampaanialikkus: panna inimesed ühel ja samal ajal tegutsema üht ja sama viisi – koondada nad kriitilisel hetkel kõik õige lipu alla, tuua nad otsustaval momendil kõik loovutama oma häält õige kandidaadi toetuseks.“³⁴

19. sajandi lõppu võib pidada märgiseks, mil propaganda ja ideoloogia vahel tekkisid seoseid. Kuna ühiskonnad põhinevad tõekspidamistel, ei saa ükski sotsiaalne grupp ilma nendeta eksisteerida. Veendumused muutusid ideoloogiateks, kui eirati poliitilisi doktriine, kus veendumused ületasid legitiimsust. Kui teatud grupi liikmed usuvad, et nende ideoloogia esindab tõde ning hakkavad seda agressiivselt levitama, võib selle tulemusel tekkida konfliktid ideoloogiate vahel, näiteks nagu Nõukogude Liidu proletariaadi ideoloogial teiste riikidega. Propaganda panustab ideoloogiaga levitamisse nii grupi siseselt, kui ka väliselt. Ideoloogia propaganda ülesanne ei ole domineerida isikute üle, vaid isikuid informeerida teatud ideedest.³⁵ Jacques Ellul väidab, et kommunismis oli ideoloogia vaid propaganda vahendiks rahvastiku mobiliseerimisel. Peamine eesmärk ei olnud mitte ideoloogia, vaid masside toetus ja Kommunistliku Partei võimule pääsemine. Oluline ei olnud sisu, vaid propaganda tõhusus. Doktriinid ei pidanud olema põhjendatud, pigem oli oluline, kui hästi on võimalik seda inimeste kaasamiseks ära kasutada. Ideoloogia oli vajalik vältimaks rahva passiivset olekut.³⁶ Peamiselt

³¹ Ellul, J. Propaganda: The Formation of Men's Attitudes. New York, Vintage Books, A Division of Random House. 1973. Lk 63.

³² Jackall, R. Propaganda. Lk 13.

³³ Priimägi, L. Propagandasõda. Lk 8.

³⁴ Ibid. Lk 7.

³⁵ Ellul, J. Propaganda. Lk 193-194.

³⁶ Ibid. Lk 197.

esindab ideoloogia omakasupüüdlilikult seda, mida pooldatakse, mis on peamised väärtused ning millised on suhted teistega. Suhted teistega tähendab seda, kuidas suhtutakse nendesse, kes seavad ohtu ideoloogia väärtused, näiteks Nõukogude Liidu suhtumine kulakutesse.³⁷

1.3 Meedia ja massikommunikatsiooni teooria

Massimeediat kasutatakse aga võimu delegeerimiseks, kuna sellel on potentsiaalne võime mõjutada ühiskonna arengut. Kuna algne informatsiooni edastamine eeldab sotsiaalsete institutsioonide olemasolu, konstrueeritakse sotsiaalne reaalsus paljuski meedia definitsioonide ja kuvandite läbi. See on viis kujundada muutuva kultuuri väärtuseid ning esindada erinevaid gruppe ühiskonnas. Võimaluse korral võib meedia näiteks pühendada ajalehti ainult religioossetele lugejatele, või antud konteksti arvestades, esindada ajakirjas peamiselt töölisnaisi.³⁸

Religioon oli varasematel aegadel, näiteks keskajal, komplitseeritud ning seega sooviti seda läbi massimeedia ja massikommunikatsiooni rahvale arusaadavamaks teha. Trükimeedia tulekuga kardeti liigset meediavabadust ning kirik kui ka valitsus võtsid kiiresti trükimeedia oma kontrolli alla. 16. sajandil massimeedia kontrolli alla võtmisega taheti vältida teist laadi mõtlemise ja revolutsiooniliste liikumiste teket.³⁹ Massimeedia ja kommunikatsioon tekkisid massiühiskonna tagajärjel. 19. sajandi industriaalne revolutsioon tõi kaasa sotsiaalseid muutuseid, mis sillutasid teed ajakirjanduse masstootmisele. Industriaalse revolutsiooni tehnilised avastused aitasid hiljem luua modernse autovisuaalse meedia sektori.⁴⁰

Meedial on võimalus luua teatud normatiive ühiskonnas, mida kasutavad ära nii demokraatlikud kui ka autoritaarsed riigid. Palju kasutatakse meediat mingi konkreetse sotsiaalse probleemi lahendamiseks või kultuurilise identiteedi loomiseks. Kultuuri identiteet sisaldab ühist ajalugu ja traditsioone ning tekitab ühtekuuluvuse tunnet sotsiaalsetes või etnilistes kogukondades. Sellepärast on massimeedial sotsiaalses integratsioonis mõjukas roll.⁴¹

³⁷ Van Dijk, T. A. Ideoloogia: multidistsiplinaarne käsitus. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2005. Lk 89.

³⁸ McQuail, D. Massikommunikatsiooni teooria. Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003. Lk 1–2.

³⁹ Ibid. Lk 15.

⁴⁰ Göttlich, U. Mass media // Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters, A critical survey. Editors M. Beller; J. Leerssen. Amsterdam, New York, Rodopi. 2007. Lk 355.

⁴¹ Ibid. Lk 355.

Olenevalt kontekstist, võib meedial olla nii positiivne kui ka negatiivne mõju, sest meedia oli algselt mõjutatud poliitilistest institutsioonidest. Paljud ühiskonnad, kes kasutavad poliitilist võimu sotsiaalsete probleemide lahendamiseks, on alati siseriiklikult konfliktis. Sellepärast on massimeedia kohal küsimus, kas saab usaldada selle neutraalsust ja objektiivsust.⁴²

Meedia sotsiaalne revolutsioon algas trükitud raamatuga. Keskajal hakkasid kuningad ja kirikute gelased oma seaduseid ning püha tekste kirja panema. Poliitiliste, hariduslike ja religioossete tekstide kõrval hakkasid levima ka ilmalikud ja rahvuslikud tööd. 17. sajandil tekkisid esimesed tänapäeva ajalehte meenutavad pamfletid ja lendlehed. Uudiseid hakati levitama läbi paberi-lehtede, mis hiljem köideti kokku ajaleheks. Algselt olid peamisteks uudisteks äri, kaubanduse ja diplomaatiliste küsimustega seotud teemad. Ametlikel ajalehtedel ei olnud ajalehe muutmises nii suur roll, kui oli kommertslehtedel. Kommertslehed ei olnud valitsuse poolt kontrollitud ning neid kasutati nii informatsiooni levitamiseks kui ka meelelahutuslikul eesmärgil. Neil puudusid algselt propagandistlikud eesmärgid. Ajalehe roll maailmas muutus ääretult oluliseks. Võib öelda, et ajalehed hakkasid ühiskondi urbaniseerima, kuna need olid eeskätt mõeldud linnas elavatele inimestele.⁴³

Walter Lippmani käsitluses on öeldud, et kui ajakirjanikud võtavad ülesandeks kõikide inimeste hoiakuid ajalehtedesse üles kirjutada, siis need ajalehed kindlasti ebaõnnestuvad. See tähendab, et maailmas, kus on nii palju erinevaid inimesi, ei ole võimalik kõikide arvamustega arvestada.⁴⁴ Ajalehe suhteline vabadus näitas, kui liberaalne ühiskond on. Seda eeskätt selle tõttu, et ajalehtedel võib olla oponentlik funktsioon. Sellepärast kannatavad kehtiva võimu vastased ajakirjanikud autoritaarsetes riikides suure kiusamise ja vägivalda all. Ühiskonnas seotakse omavahel kodaniku õiguseid ning sõnavabadust. 20. sajandil sai ajalehtedest ühe enam laialdasem massikommunikatsiooni vahendiks.⁴⁵

Poliitilises ajakirjanduses on väga oluline oskus organiseeruda ning grupeeruda. Parteilised ajakirjad on arenevates demokraatlikes ühiskondades oma varasema rolli kaotanud, seda eelkõige kommertslehtedega konkureerides. Parteiline leht ei pea alati omama seotust riigivõimuga, vaid võib olla ka valitsusest sõltumatu. Poliitilise ajalehe roll on enamasti kujundada arvamust, väljendada partei huve, mobiliseerida ning informeerida lugejat. Selliseks

⁴² McQuail, D. Massikommunikatsiooni teooria. Lk 1–2.

⁴³ Ibid. Lk 17–18.

⁴⁴ Lippmann, W. Public Opinion. Dodo Press. 2007. Lk 113.

⁴⁵ McQuail, D. Massikommunikatsiooni teooria. Lk 19.

näiteks ajakirjanduse ajaloost on Põhja-Euroopa sotsiaaldemokraatide ja kommunistide parteilehed.⁴⁶

Tänu Ameerika Ühendriikide massilehtede ulatuslikule kujunemisele 20. sajandi alguses, tekkis massimeedial taotluslik võim ning seda rahastati kommertsreklaamidest. Massiajakirjanduse mõjutamise potentsiaali hakati Euroopas ära kasutama Esimese maailmasõja järgsel ajal. Peale Nõukogude Liidu loomist sai massiajakirjandusest poliitilise aparaadi mõjutamisvahend. Meedial oli oluline ülesanne agitatsiooni teostamisel.⁴⁷

2. Rahvusvähemuste poliitika Nõukogude Liidus

2.1 Eesti kogukonna kujunemine Venemaal

19. sajandil toimus Eestist laialdane väljaränne, mille tulemusel rändas suur osa Eesti maarahvast Venemaa vähem asustatud aladele. Selle tagajärjel tekkis Venemaale suur eestlaste kogukond. Rohkem koonduti Peterburgi, kus hiljem tekkis ka Eesti bolševistlik organisatsioon.⁴⁸ Eesti talupojad vabastati pärisorjusest 19. sajandi esimesel poolel.⁴⁹ Kuigi talurahvaseadused lihtsustasid talupoegade elu, sõltus talupoegade elukoht siiski eelkõige mõisnikust. See aitas kaasa talurahva ümberasumisliikumisele, sest Venemaal polnud kapitalismi areng nii kiire, kui Balti kubermangudes. Enamasti rändasid Eestist idapoolsetele aladele kõige vaesemad talupojad, nende seas kehvemad rentnikud ja maata talupojad, kes soovisid omada maad.⁵⁰

Kõige olulisemad asundused paiknesid Krimmis, Samaras, Simbirskis, Peterburgis ja Siberis. Asundusi oli kokku umbes 318 ning need võisid asuda üksteisest väga kaugel.⁵¹ Märkimisväärsed olid ka Eesti asulad Pihkvamaal, Luukülas. Seal lähistel olid veel väiksemad asundused Zahhodõ, Griiva ja Jeršovo. Siberis oli üks esimesi külasid Tjukalinski lähistel, Rožkovo kirikuküla. Suunduti edasi veel Omi jõe juurde, kus asutati Reveli, Riia, Narva ning

⁴⁶ McQuail, D. Massikommunikatsiooni teooria. Lk 20.

⁴⁷ Ibid. Lk 32–33.

⁴⁸ Maamägi, V. Uut elu ehitamas: Eesti vähemusrahvus NSV Liidus (1917–1940). Tallinn: Kirjastus „Eesti Raamat“. 1980. Lk 5.

⁴⁹ Ibid. Lk 8.

⁵⁰ Nigol, A. Eesti asundused ja asupaigad Venemaal. Tartu, Eesti Kirjastuse-Ühisuse „Postimehe“ trükk. 1918. Lk 10.

⁵¹ Ibid. Lk 10.

Helsingforsi küla. Jenissei kubermangus olid olulised Ülem-Bulanka ning Ülem-Sujetuki lähedased alad.⁵²

Väljarände tagajärjel elas 20. sajandi alguseks Venemaa impeeriumi aladel üle saja tuhande eestlase. Peterburgis võis 1918. aastaks elada kuskil 50 000 eestlast ning üle 90% väljarändajatest jäid Euroopa ja Venemaa piiri suhtelisse lähedusse elama.⁵³ 1905.–1907. aasta revolutsioon lihtsustas veelgi talupoegade ümberasumist, sest tsaari valitsuse piirangud ei kehtinud nii intensiivselt enam. 20. sajandil rajati uusi külasid, mis sarnanesid Eesti kohanimedega, nendeks olid: Hiiu, Sakala, Estonia, Salme, Nurme ja Vambola küla.⁵⁴

Enne Oktoobrirevolutsiooni oli Eesti talupoegade jaoks endiselt oluline algsed juured, keel, isamaa kultuur ja identiteet. 20. sajandi alguses olid Eesti külad korralikult välja kujunenud ning sooviti jätta alles rahvuslik identiteet. Asunduste vahel oli tihe võrgustik ning süvenesid ka sidemed kodumaaga. Korraldati Eestiga sarnaselt laulupidusid ning tekkisid ka eraldi kogudused.⁵⁵ Teise kultuuri vastuvõtmine oli aeglane protsess ning pigem harrastati külades isolatsiooni. Selle tulemusel hakati tsaari ajal kasutama karmimat venestamispoliitikat, mis näiteks keelustas Eesti koolides emakeeles õppimise. Peale Oktoobrirevolutsiooni ei erinenud, peale keele, oluliselt Eesti ja Vene tööliste maailmavaated.⁵⁶

2.2 Rahvusvähemuste küsimus Nõukogude Liidus

Nõukogude Liit oli esimene positiivse diskrimineerimise maailmariik. Sotsiaalpoliitikas oli positiivne diskrimineerimine ebavõrdselt koheldud vähemusrahva või vaesunud klassi huvide eest seismine. Venemaa uus revolutsiooniline valitsus oli esimene Euroopa vanadest mitmerahvuslikest riikidest, kes astus natsionalismi tõusulainele vastu, et edendada oma riigi rahvusvähemuste eneseteadlikkust. Bolševike strateegia oli juhtida vältimatut, dekoloniseerimise protsessi, et säilitada vana Vene impeeriumi territoriaalne terviklikkus. Nõukogude Liit tekitas oma mõjusfääris kümneid tuhandeid uusi rahvusvähemuste territooriume. Koolitati uut rahvuslikku eliiti, kes asusid asundustes tööle valitsuses,

⁵² Maamägi, V. Uut elu ehitamas. Lk 9–10.

⁵³ Rosenberg, T. Eestlaste väljaränne 19. sajandil ja 20. sajandi algul. // Eesti Päevalehe ühiskondlik-poliitiline ajakiri. 3. juuli 2007. Lk 4.

⁵⁴ Maamägi, V. Uut elu ehitamas. Lk 11–12.

⁵⁵ Rosenberg, T. Eestlaste väljaränne. Lk 7.

⁵⁶ Maamägi, V. Uut elu ehitamas. Lk 35–36.

tööstusettevõtetes ning kultuuri-, ja haridusasutustes. Nõukogude Liit rahastas rahvusvähemuste emakeeles erinevaid massikommunikatsioonivahendeid nagu raamatuid, filme ja ajalehti. See oli üks esimesi positiivse diskrimineerimise poliitika muudatusi, kus paljurahvuseline riik kasutas nii ulatuslikke meetmeid vaesunute või vähemuses oleva rahva toetuseks.⁵⁷

1923. aasta aprillis, XII partei kongressil ja Keskkomitee erikonverentsi võeti vastu Nõukogude rahvuste poliitika. Kooskõlas Stalini kõnedega said need otsused bolševike peamisteks rahvuspoliitika kesksseteks teemadeks. Nõukogude Liit pidi toetama rahvusliikumistega seotud reforme juhul, kui need ei ohusta riigi ühtsust. Reformid eeldasid riigikeele, eliidi, territooriumite, hariduse ning rahvuskultuuride arendamist.⁵⁸

Korenizatsiia oli järgnev Stalini rahvusliikumise poliitika, mis esindas vähemusi. Poliitika keskmeks oli kaitsta eksterritoriaalsete riikide vähemusrahvusi ning võeti kasutusele põlisrahvaste termin *natsionalizatsiia*. Selle poliitika aitas nõukogude võimu vastuvõetavamaks teha ning inimestesse kollektiivsust sisendada. Peamine oli muuta negatiivset suhtumist võõrvõimu nende seas, kes polnud vene rahvusest.⁵⁹ *Natsionalizatsiia* tähendas etniliste kogukondade arengu edendamist ühtse unitaarriigi võimu all. Lenini *natsionalizatsiia*, mille Stalin rakendada tahtis, oli väga vastuoluline idee riigi poliitiliselt ühtsena hoidmiseks.⁶⁰

Stalin rõhutas, et kuigi vormilt on poliitika rahvuslik, siis sisult on siiski sotsialistlik. Pealiini erinevaid ideoloogiaid, religioone ning õiguseid ei olnud rahvastele Nõukogude Liidus võimaldatud. Populariseeriti rahvusliku identiteeti ja seda eriti vene keelt mitterääkivate inimeste seas. Kaugem eesmärk oli rahvuskultuuride ühtesulandumine, et vältida ühiskonnas nende eristumist ja rahvuslike meeleolude tõusu. Kuigi taolisel poliitikal oli palju positiivseid omadusi ei olnud nendel vähemusrahvaste territoriaalsetel üksustel tegelikku otsustusõigust ega võimu Nõukogude Liidus.⁶¹

1930. aastaks oli olukord *korenizatsiia* poliitikaga ebaselge. Kuigi see reform toetas Stalini kultuurilise revolutsiooni unelmat, olid liigset suur osa vähemusrahvuslike territooriumitest algatanud rahvuslikke liikumisi. *Korenizatsiia* reformi läbikukkumise tagajärjel hakati

⁵⁷ Martin, T. The Affirmative Action empire. Lk 1.

⁵⁸ Ibid. Lk 9.

⁵⁹ Ibid. Lk 12.

⁶⁰ Grigor, R., Martin, T. A State of Nations: Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin. Oxford University Press. 2001. Lk 224.

⁶¹ Martin, T. The Affirmative Action empire. Lk 12–13.

rahvusvähemusi represseerima. Stalin uskus, et rahvusvähemuste poliitika töötab pigem kohalike kommunistide kahjuks ning lõpeb rahvuslike mässudega ja spionaažiga.⁶²

2.3 Propaganda roll Nõukogude Liidus

Ükski suur sõda ei lõpeta ära tulevasi sõdu nagu ükski rahuleping ei too riikide vahele igavest rahu. Esimese maailmasõja lõpp ei lõpetanud samuti tulevast konflikti kahe suure võimu vahel, mis alates 1945. aastast kestis kuni külma sõja lõpuni. See oli kahe osapoolse ideoloogiline võitlus, kus kasutati propagandat.⁶³

Rahvusvahelised suhted muutusid järsult peale suurt Isamaasõda. Peale 1917. aastat oli propagandal väga suur roll riikidevahelistes suhetes ning tänu propagandale lihtustus ka Lenini võimuletulek. Hiljem kasutati seda ideoloogiasõjas vahendina, kuidas kapitalismiga konkureerida.⁶⁴ Nii kasutati ajaloost ristsõdadele iseloomulikku „tõe“ kuulutamist töölisrahvale läbi põrandaaluste tegevuste. Revolutsiooni läbiviijad olid andekad demagoogid, kes kasutasid propagandat tsaari võimu kukutamiseks.⁶⁵

Kui algselt talupoegi revolutsioonilised liikumised väga ei puudutanud, siis kodusõja sündmused muutsid ka nende maailmavaadet. Marksistid tegutsesid läbi põrandaaluste liikumistega. Propagandat nähti kui tööriista antud olukorra hoidmiseks. Põrandaaluste tegevuste üheks võimaluseks oli revolutsiooniliste tekstide paber kandjatel levitamine. Olulisemateks väljaanneteks olid „Tõde“ ning „Säde“.⁶⁶ Neid publikatsioone väljastati juba ammu enne revolutsiooni algust läbi välismaiste kanalite. Müncheni ja Šveitsi kaudu toodi trükiväljaandeid Venemaale. „Säde“ sattus pärast konflikti menševike kätte ning tänu sellele asutati bolševike poolt „Tõde“. „Säde“ populaarsus kohati kannatas, sest teosed olid publitseeritud liiga keerulises keeles ning talupoegadele ja tööliklassile mõeldud teosed olid maarahvale arusaamatud. Publikatsioon ei ületanud kunagi 40 000 lehe piiri. „Tõde“ aga oli

⁶² Martin, T. The Affirmative Action empire. Lk 269.

⁶³ Jowett, G. S., O'Donell, V. Propagandast ja mõjustamisest: uusi ja klassikalisi käsitlusi. Tallinn, Tänapäev. 2011. Lk 163.

⁶⁴ Ibid. Lk 164.

⁶⁵ Taylor, P. M. Mõtteel: propaganda ajalugu vanaajast tänapäevani. Tallinn, Eesti Ajalehed. 2011. Lk 232.

⁶⁶ Jowett, G. S., O'Donell, V. Propagandast ja mõjustamisest. Lk 164.

lihtsamini kirjutatud ning jõudis kiiremini massidesse. Tsaari–Venemaal suleti võimude poolt leht 9 korda.⁶⁷

1917. aastal oli aga põrandaalustel väljaannetel taas suurem populaarsus, sest inimesed olid käimasolevast sõjast tüdinenud ning bolševikud hakkasid oma ajalehtedes kasutama sõjavastaseid loosungeid. Üheks selliseks väljaandeks oli ajaleht „Sõnumid“. Samuti aitasid lehtede levikule kaasa ka sakslased, kes agiteerisid vastaspoolt sõjast taanduma. Lenin oli väga edukas demagoog, kes oskas pidada häid kõnesid ja kommenteerida sõja kulgemist vaatenurgast, mis tooks poolehoidu. Kuna suur osa rahvast oli endiselt kirjaoskamatu, hakati rohkem rõhuma ka isikukultusele, mis oli Vene rahvastele ajalooliselt tuttav. Seda kultuurilist fakti kasutati ära bolševike poolt, et propageerida oma ideoloogiat ning kasutama hakati laialdaselt sümboleid ja plakateid. Plakatite kasutamine propaganda jaoks oli iseenesest mõistetav, sest sel hetkel polnud muid teabekanaleid peale tüpograafia.⁶⁸

Plakatid olid valmistatud nii kunstipäraselt, et neid võis pidada ka uueks kunstivormiks, millest sai põhilisteks nõukogude kunsti lahutamatu osaks. Tekkis suprematismi liikumine ning tähelepanu väärsete kunstnike kaasa löömine tegi sellest kõrgetasemelise kunstisuuna. Peamine suprematismi rajaja oli Kazimir Malevitš. Plakat oli eriti tõhus kirjaoskamatute inimeste seas, kellega saigi kommunikeeruda läbi kunsti ja lihtsasti mõistetavate loosungitega.⁶⁹

1918. loodi Venemaa Telegraafiaagentuur ROSTA. Sellega kujunesid välja vormiuudse kunstisuunaga ROSTA aknad, kuhu kujutati rohkelt plakateid kõikides rahvarohkemates kohtades ja suurlinnades. Need plakatid olid enamasti propageeriva sisuga ning ROSTA aknaid hakati igal pool Venemaal kasutama.⁷⁰ Plakatid olid kõikides avalikes kohtades, näiteks võis neid kohata tehastes, tänavatel, rongides ja koolides. Hiljem lisati plakateid lendlehtedena ka ajakirjadele, et nad veel suuremate massideni jõuaksid.⁷¹

Pärast Venemaa Kodusõda sai selgeks, et valgekaartlaste propagandamasin ei olnud niivõrd efektiivne, kui seda oli Punaarmee oma. Oma rolli mängis siin talupoegade neutraalsus sõjas. Valgetel ei õnnestunud talupoegade poolehoidu saavutada ning neil puudus ka ühine ideoloogia, mis punastel oli olemas.⁷² Kuna Venemaal on ajalooliselt ja kultuuriliselt alati rolli

⁶⁷ Taylor, P. M. Mõtterelv. Lk 232.

⁶⁸ Lafont, M. Nõukogude plakat. Sinisukk. 2007. Lk 8.

⁶⁹ Ibid. Lk 8.

⁷⁰ Jowett, G. S., O'Donell, V. Propagandast ja mõjustamisest. Lk 166.

⁷¹ Lafont, M. Nõukogude plakat. Lk 8.

⁷² Taylor, P. M. Mõtterelv. Lk 235.

mänginud rahvuslik liikumine, tuli liitlasvägede toetus valgekaartlastele pigem kahjuks, sest nende poolel osalesid Euroopa riigid. Lenini maadekreet oli ideaalne võimalus suurendada veelgi talupoegade toetust, sest külades kuulutati talupoegade võimu maa üle. See toetus vähenes kodusõja ajal, kui hakati maad sundvõõrandama, mille tõttu loodi Rahvavalgustuse Komissariaat, kes pidi talupoegade küsimusega tegelema ning korraldama propagandistlike avalikke ettelugemisi.⁷³

Propagandat kasutati palju ka noorte seas eesmärgiga neid paremini organiseerida. Selle jaoks loodi Kommunistlik Noorsooühing. Võimu kindlustamiseks loodi agitatsiooni väliposte, et rahvast rohkem poliitiliselt kaasata ja ideoloogiaga siduda. Selleks peeti informatiivseid loenguid ja jagati rohkelt kuulsate kommunistide publitseeritud teoseid. Rongidele ja laevadele kutsuti inimesi kokku ja näidati filme ning need toimusid propagandaüksustena. Propagandistliku filmikunsti areng seisnes Vene rahvaste madalas kirjaoskuse tasemes, mille tõttu oli filmide näitamine sama oluline kui plakatite. Propagandistlik filmikunst sai alguse ka tahtest vastanduda ja konkureerida lääne filmikunstiga, mis oli inimeste seas väga populaarne.⁷⁴

Filmid ei olnud väga meelelahutuslikud, kuid need tekitasid uudishimu ning koguneti agitrongidele ja agitlaevadele, kus neid näha sai. 1925. aastal loodi üleriigiline filmikompanii. Propagandafilmidest oli tol perioodil üks olulisemaid film „Oktoober“, mis kajastas Oktoobrirevolutsiooni sündmuseid. Filme tehti eelkõige revolutsiooni lahti mõtestamiseks ning õigustamiseks.⁷⁵ Filmid olid vene rahvale eelkõige poliitilise hariduse õpetamiseks, kuid rahvas vaatas neid pigem meelelahuslikul eesmärgil. Filmid olid populaarsed ka rahvusvähemuste seas, sest sel ajal näidati tummfilme ehk keeleoskust polnud vajagi. Lääne filmikunstiga oli vaja konkureerida, sest lääne filmid olid populaarsemad ning ei sobinud kommunismi ideoloogiaga kokku.⁷⁶

1917. aastast sai propagandast Venemaal väga oluline eluosa. Kasutati seda võimule pääsemise eesmärgil ning ÜK(b)P Keskkomitee lõi propaganda ja agitatsiooni osakonna. Nõukogude Liidu propagandas oli tähtsal kohal vaenlase kuvand, kuna see oli oluliseks faktoriks nõukogude identiteedi kujunemisel. Lääne ühiskonna vigade välja toomine aitas luua sisemise

⁷³ Jowett, G. S., O'Donell, V. Propagandast ja mõjustamisest. Lk 167.

⁷⁴ Ibid. Lk 168.

⁷⁵ Ibid. Lk 169.

⁷⁶ Taylor, P. M. Mõtteel. Lk 236.

kokkukuuluvustunde – see oli vaenlane kelle vastu võidelda ja kelle väärtushinnangute üle kohut mõista.⁷⁷

Lääne riigid jälgisid pingsalt Nõukogude välispropagandat ja eriti pakkus kõneainet Trotski maailmarevolutsiooni idee. Saadi aru kui kerge on läbi propaganda õonestada kapitalistlikke riike ning levis ka piiride ärakaotamise tees. Lääneriike tegi bolševike võimuletulek väga murelikuks ja eriti lääne poole tekkinud „Väikesed Moskvad“. Välisriigid hakkasid senisest rohkem keelustama kommunistlike ajalehtede ning filmide levikut ning demokraatlikes riikides takistati pörandaaluseid kommunistlikke liikumisi. See vähendas nõukogude propaganda levimist lääne riikides.⁷⁸ Välispropagandat kasutati eriti neis välisriikides, keda oli Esimene maailmasõda majanduslikult ja sotsiaalset kahjustanud, mille tõttu oli töölisklassi ideoloogiat seal lihtsam levitada.⁷⁹

Stalinismi ajal oli ajakirjandus erilise tähelepanu all.⁸⁰ Oluline ei olnud kajastada igapäeva elu, vaid informeerida rahvast ja luua võimalikult realistlik sotsialismi õitsengu fiktsioon. Nõukogude ajalehtede ja ajakirjade peamine funktsioon oli tekitada valerealsus. Kuigi raadio ja televisioon olid samuti valitsuse kontrolli all, oli ajalehtede väljaandmine kõige parem viis võimu legitimeerimiseks. Igapäevaselt oli trükimeediat kergem kontrollida.⁸¹

Ajakirja tähtsusest ideoloogiarindel kirjutab ajakiri „Naistöoline ja talunaisterahvas“ järgmist: *Suureks, ja tähtsaks kasvatuse sõja-riistaks on meil ajakirjandus, ajaleht, ajakiri, mis on kollektiivne organisaator ja **agitaator**, mis peab hulkasid kõikide küsimuste teostamiseks võitlusele organiseerima. Ajaleht, ajakiri peab kõiki meie saavutusi, puudusi, lõhesid käsitama. Peab näitama abinõusid, teesid, kuidas paremini ja vähema jõukulutusega üht kuiteist ülesannet teostada.*⁸²

Kõikide rahvusvähemusteni jõudsid tavaliselt ühtse formaadiga trükised. Kõige olulisem ajalehe ülesehituses oli partei liikmete tekstid ja kõned.⁸³ Peamised teemad ajakirjades ja

⁷⁷ Hiiemaa, K., Raudsepp, A. Vaenlase kuvandi loomine 1920.–1930. aastate NSV Liidu eestikeelses õppekirjanduses. // Ajalookultuuri Ajakiri Tuna. 2013. nr. 2. Lk 87.

⁷⁸ Jowett, G. S., O'Donnell, V. Propagandast ja mõjustamisest. Lk 171.

⁷⁹ Taylor, P. M. Mõtteel. Lk 238.

⁸⁰ Kreegipuu, T. Ajaloo rakendamine propagandarelvana. Lk 53.

⁸¹ Ibid. Lk 54.

⁸² Naistöoline ja naiskolhoosnik. 1932. Nr 41–42. Lk 32.

⁸³ Kreegipuu, T. Ajaloo rakendamine propagandarelvana Lk 54.

ajalehtedes olid Nõukogude Liidu ajalugu, plaanimajandus, poliitika ja töölisklassi võitlus kodanlike ühiskondadega.⁸⁴

1930. aastast alates oli propagandat võimatu riigiparaadi võimuvõttena ignoreerida. Riigi kontrolli all oli kogu info, mis tuli väljastpoolt ning riigisisene kontrolli laienes raadiojaamadele, filmistuudiotele ja ajalehtedele. Tänu arenevatele kommunikatsioonivahenditele oli ideoloogiate konkureerimine muutunud ülemaailmseks ning tõe mõjutamine oli uute sidepidamisvahendite tõttu laialdasem, kui kunagi varem.⁸⁵

Kuna inimestele sooviti sisendada töölisklassi sõnumit, hakati 1920–1930. aastatel ideoloogilistes propagandatekstides kasutama palju erinevaid võtmesõnu nagu näiteks *revolutsioon* ja *ärkamine*. Väga suur osa oli ka Eesti Vabariigi kodanikuühiskonna õõnestamisel.

2.4 Kirjastus „Külvaja“

Ajalehed olid Eesti külades olemas ka enne Nõukogude Liitu. Nendest ajalehtedest peamised olid: „Vokrug Sveta“, „Niiva“, „Rahva Päevaleht“, „Peterburi Teataja“ ja „Koit“ ja ajakirjadest „Eesti Kirjandus“. 1920–1930 hakkasid eesti külades eestikeelsete ajalehtedega konkureerima ka venekeelsed lehed nagu näiteks „Krasnaja Derevnja“. Eestikeelsetest olid tuntumad veel „Siberi Teataja“ ning ajaleht „Edasi“.⁸⁶

Kommunistlikud kontaktid ja võrgud muutsid maarahvale kommunistlike ajalehete kättesaadavuse kergemaks. Ajalehete peamine funktsioon oli maarahvale kommunistliku ideoloogia selgemaks tegemine. Ajalehed sisaldasid peamiselt poliitilisi, majanduslikke ja ka ilukirjanduslikke teemasid.⁸⁷

Ajakirjanduses propageeriti Nõukogude Liidu võite ja eesmärke ning kutsuti üles maarahvast rohkem külanõukogude tööst osa võtma. Rõhutati palju rahvamajanduse edendamise tähtsust. Ajalehtedes soovitati parandada linnade ja maade sidusust ning propageerida

⁸⁴ Kreegipuu, T. Ajaloo rakendamine propagandarelvana. Lk 55.

⁸⁵ Jowett, G. S., O'Donell, V. Propagandast ja mõjustamisest. Lk 74.

⁸⁶ Maamägi, V. Uut elu ehitamas. Lk 115.

⁸⁷ Ibid. Lk 116.

kultuurirevolutsiooni. Ajaleht „Edasi“ käis rohkem kui 5000 inimese kodudes. 1920. hakati välja andma ajalehti ka naistele.⁸⁸

Aktiivsemad eestikeelse kommunistliku ajakirjanduse teerajajateks olid V. Kingisepp, J. Anvelt ja O. Rästas ja ajakirjanikest J. Põldemaa ja K. Treufeldt. 1923. aastal loodi kirjastus „Külvaja“, millest sai olulisem Eesti rahvusvähemusele suunatud ajakirjanduse edasikandjaks.⁸⁹ „Külvaja“ poolt hakati Leningradis välja andma naisteajakirja. Eesti raamatu kronoloogia kohaselt ilmus neid ajakirju kokku 84 numbrit. Algselt anti välja ajakiri „Naistöoline ja talunaisterahvas“ (1927–1931) ning hiljem „Naistöoline ja naiskolhoosnik“ (1932–1936).⁹⁰ Trükikoja „Külvaja“ juhtkonda kuulusid 1920ndatel: partei ja poliittöötaja Voldemar Teppich-Kasemets, luuletaja Juhan Lilienbach, ajaloolane Vilhelm Reiman ning toimetaja Hans Pöögelmann. Kirjastus ja juhtkond olid seotud Leningradi Herzeni-nimelise Pedagoogilise Instituudi vähemusrahvuste osakonnaga. See sektsioon tegeles peamiselt eesti pedagoogide väljaõpetamisega.⁹¹

1931. aastaks tõusis „Külvaja“ ajalehtede väljaandmine peaaegu kahe miljonini, mis oli peaaegu viis korda rohkem, kui 1929. aastal.⁹² Sellel perioodil ilmus väga palju eestikeelset õppekirjandust. Olulisem õppetekstide publitseerijaks oli samuti „Külvaja“.⁹³ ÜK(b)P toetas kirjastust rahaliselt ning 1930. aastaks saadi oma trükikoda.⁹⁴ Hiljem tekkisid kirjastusel rasked majanduslikud probleemid, mille tõttu seati edaspidine tõlkekirjandus eesti elanikele kahtluse alla.⁹⁵

Peale küüditamisi, 1936. aastal, hakati rohkem piirama eestikeelsete väljaannete väljastamist. Eesti raamatu kronoloogia kohaselt ajakirjad „Klassivõitlus“, „Leegid“, „Naistöoline ja Naiskolhoosnik“ lõpetasid ilmumise, ning need asendati Välismaatöölise Kirjastusühisuse ajakirjaga „Kommunismi Teel“, millega liideti ka „Külvaja“.⁹⁶

1937. liideti „Külvaja“ kirjastus ÜK(b)P Leningradi Oblastikomitee Kirjastusega, kelle ülesandeks jäi edaspidi eestikeelsete lehtede tootmine. Kirjandustegevus oli seniselt palju intensiivsem ning leninlike-marksistlike töid sai ka eesti keeles lugeda. Rahvusvähemuste

⁸⁸ Maamägi, V. Uut elu ehitamas. Lk 117.

⁸⁹ Ibid. Lk 118–119.

⁹⁰ Eesti raamatu kronoloogia. Tallinn. 2012. Lk 55.

⁹¹ Hiimaa, K., Raudsepp, A. Vaenlase kuvandi loomine. Lk 86.

⁹² Maamägi, V. Uut elu ehitamas. Lk 148.

⁹³ Hiimaa, K., Raudsepp, A. Lk 86.

⁹⁴ Maamägi, V. Uut elu ehitamas. Lk 119.

⁹⁵ Hiimaa, K., Raudsepp, A. Vaenlase kuvandi loomine. Lk 86.

⁹⁶ Eesti raamatu kronoloogia. Tallinn. 2012. Lk 61.

emakeeles oli kommunistliku maailmavaate propaganda palju kergemini mõistetav. Ajalehtedes olid olulisemad Kommunistliku Partei liikmete artiklid ning nõukogudes tehtavad otsused. Koolimajasid ja teisi haridusasutusi varustati senisest rohkem ideoloogiliste teostega.⁹⁷

3. Naistöoline ja talunaisterahvas (1927–1931)

3.1 Naine kui tööline

Töölisklassi mõiste algne defineerimine sõltus paljuski bolševike nägemusest, kuidas edasist poliitikat määratleda ning juhtida. Enne kolmekümnendate algust oli selle definitsioon väga kitsas ning lähtus ideoloogilisest vaatepunktist. See tähendas, et enamasti nähti töölisklassi esindajana meessoost isikut. Bolševike sümboolika ei kaasanud nõrgemat sugu. Marksistliku teooria järgi oli tööline tavaliselt lihtne, raskustes, tugevate maasidemetega ning neid ei kujutatud kunagi naistena.⁹⁸ Kõik muutused, mis Lääne-Euroopas industrialiseerimise ja urbaniseerumise käigus läbi viidi, tehti Nõukogude Liidus kümne aastaga. See tähendas seda, et industrialiseerimine toimus tormilise kiirusega, mille tulemusel kasvas ka nõudlus töölisklassi järele.⁹⁹

*Praegusel ajal, kus meil suur tööliste puudus õn mitte ükski linnas waid kä maal, peame tööle tõmbama kä kõik kodused perenaised, kes endid tööst püüawad wabastada selle ettekäändega, et neil wäiksed lapsed õn.*¹⁰⁰

Mitte üheski riigis ega ühiskonnas ei olnud naiste aktiivsus ja roll töölisklassis nii suuremahuline kui Nõukogude Liidus. 1930. aastal tekkis juurde pool miljonit uut naistöötajat, mis oli neli korda rohkem, kui eelnevatel aastatel. Väga lühikese aja jooksul, aastatel 1929–1935 tulid tööturule 4 miljonit naist, kellest pea 1,7 miljonit töötas tööstuses.¹⁰¹ *Nii õn tarwis kä tööd teha naistöölise ja talunaisterahwaste seas. Õn tarwis neid organiseerida just nende igapäewaste otsekoheste nõuete alal, tõmmates naisi sel alal tööle ja pealeselle alles näidata*

⁹⁷ Maamägi, V. Uut elu ehitamas. Lk 119

⁹⁸ Goldman, W. Z. Woman at the gates. Lk 6.

⁹⁹ Ibid. Lk 1.

¹⁰⁰ Naistöoline ja talunaisterahvas. 1931. Nr 28. Lk 5

¹⁰¹ Goldman, W. Z. Woman at the gates. Lk 1.

*sidet nende käesolevate nõuete ja sihtide wahel, mille eest kommunistid wõitlewad. Tegelikult töö kaudu wiime naisi wõitlusesse kommunismuse eest.*¹⁰²

Enne Nõukogude Liidus alguse saanud industrialiseerimise lainet oli riigipoolne suhtumine naistesse küllaltki vastupidine. Kuna bolševikud kartsid algselt, et välja kujundatud töölisklassi definitsioon on ohus, võeti kasutusele meetmeid naistööliste piiramiseks. Kasutati repressioone ja tuhandeid naisi sooviti peale kodusõda tööstusest täielikult välja jätta. Naised üritasid aga meeleheitlikult tööturgu siseneda, eriti need, kes olid jäänud leseks või abikaasadest lahutanud. Sellest tulenevalt pöördui Keskkomitee poole palvega saada toetusi ning võimalust töötada tööstuses samaväärselt kui mehed. 1920–1930 hakkasid naisaktivistid ning naiste õiguste eest seisjad oma vaatepunkte ka ajalehtedes ning naistele suunatud ajakirjades avaldama. Seega hakkas Keskkomitee naiste osakonnana funktsioneeriv Zhenotdel, mõjutama bolševike senist töölisklassi kuvandit. Antud osakonna otseseks ülesandeks oligi naiste küsimustega tegelemine eesmärgiga muuta töölisklassi definitsiooni laiemaks ning samal ajal pakkuda naistele ka abi majanduslike probleemide lahendamisel.¹⁰³ Antud naisosakondadest kirjutati artiklis „Töö naisseltsiliste seas ja meie naisteajakirja ülesanded“ järgnevalt: *Sel töö on oma iseäraldused. Meie peame oskama naistöölist ja talunaisterahvast sellesse töösse tõmmata, peame leidma teed, mille kaudu seda paremine ja kergemine oleks teha. Sellepärast organiseeritigi meie parteikomiteede juurde naisosakonnad. Praegu on naisosakonnad kõikide poolt tarvilikuks tunnustatud, nad on suure töö ära teinud ja sellega endi olemasolu õigustanud.*¹⁰⁴

Tegelikkuses oli rahva aktiivsus madal, kuid Nõukogude Liidu ideoloogilistes tekstides üritatakse näidata, et kõik vastu võetud otsused olid rahva tahe ja soov. Selle ilmestamiseks kasutades agressiivseid verbe nagu *vabastamine* ja *vabaks saamine*, mis pidid looma pildi rahva suurest toetusest.¹⁰⁵ *Tõmmates naisi tööstusesse — kindlustame meie naise lõpulikku wabastamist pliidist ja pesukünast, wäiksest, waimu nüriwast, mitte loowast tööst.*¹⁰⁶

*Naistööline on ja peab olema aktiivne Wõitleja sotsialistlike ühiskonna eest, kes aitab teostada meie wiieaasta plaani, majanduse wundamendi lõpulehitamist käesolewal otsustawal aastal ja sotsialismi ehitamist esimeses tööliste riigis.*¹⁰⁷

¹⁰² Naistööline ja talunaisterahvas. 1927. Nr 1. Lk 2.

¹⁰³ Goldman, W. Z. Woman at the gates. Lk 8.

¹⁰⁴ Naistööline ja talunaisterahvas. 1927. Nr 1. Lk 2.

¹⁰⁵ Kreegipuu, T. Ajaloo rakendamine. Lk 62.

¹⁰⁶ Naistööline ja talunaisterahvas. 1931. Nr 28. Lk 7.

¹⁰⁷ Naistööline ja talunaisterahvas. 1931. Nr 24. Lk 15.

Rõhuti palju klassikontseptsioonile, mille tulemusel kasutati palju selliseid sõnu nagu klass ja rahvas. Sõnadele anti ka erinevaid täiendeid nagu näiteks töörahvapere eesmärgiga sõnale lisada ideoloogiline mõõde.¹⁰⁸ *Kuid sotsialistline ehitustöö nõuab meilt kõigilt, et peame kõige oma jõu ja oskusega sellest osa võtma, seda suurt ülesannet teostada aitama. Sellepärast seisab kä naisterahwaste, naistöoliste ees suur ülesanne — õppida tehnikat, tööoskust, tõsta oma kvalifikatsiooni, et täielikult iseseiswaks töörahwapere liikmeks saada.*¹⁰⁹ Seda retoorikat nimetatakse klassikontseptsiooni juurutamiseks. Väga populaarseks mõisteks kujunes ideoloogilises propagandas töörahvas. Seda seostati tihedalt tööliklassiga ning sellele vastavalt ka marksistliku klassivõitlusega.¹¹⁰

Nagu varasemalt mainitud, oli propagandas oluline vastandumise eesmärgil ka vaenlase olemasolu. Näiteks oli selleks kapitalism, mille puhul kasutati nõ. meie versus nemad teooriat. Kommunistid kasutasid heterostereotüüpi ning omistasid lääne ühiskonnale kõik halvad omadused eesmärgiga välja tuua enda head omadused. Massipropagandas kujutati vastast kui midagi ebainimlikku. Vastase inimlikkuse elimineerimisega on lihtsam temaga sõdida, sest siis puudub vastase suhtes kaastunne ja kõik vahendid on avalikkuse silmis lubatud. Kuna kuvandi loojad kartsid lääne väärtusi, kujutati lääne maailma kui eriti agressiivset vastast. Vaenlase kujutamisel üritati vältida isikustamist ning keskenduti üldistamisele. Peamiseks propagandavõtteks oli kujundatud põhimõtete korrutamine, mille tõttu hakkasid ka haritumad inimesed seda tõe pähe võtma.¹¹¹

Näiteks kirjeldatakse trükises „Töötud naised Inglismaal“ halbu töötingimusi ning töötuse probleemi Inglismaal nii: *Inglismaal ei saa 3l/2 miljonist töötust üks miljon töötut riigiabiraha. Need, kes ei saa riigiabiraha, elavad wiletsatest krossidest, mis Omawalitsuste poolt wõi ühiskonnaabi büroo poolt neile antakse. Missugused õn aga töötingimused ja elu niinimetatud töökoloniides, mis eriti töötute jaoks asutatud, sellest kirjutawad töötud ise järgmist: «Kohe, kui meie koloniisse jõudsime, pandi meile wormiriided selga, mis täiesti wargapoiste riiete sarnased. Söögile ära mine ligigi. Üks tööline näitas mulle leiwatükikest, mis koloniis antud ja ütles*: «Sõjaaegne leib oli suurepärane, wõrreldes selle jälkusega.»¹¹²*

¹⁰⁸ Kreegipuu, T. Ajaloo rakendamine propagandarelvana. Lk 60-61.

¹⁰⁹ Naistöoline ja talunaisterahvas. 1931. Nr 24. Lk 15.

¹¹⁰ Kreegipuu, T. Ajaloo rakendamine propagandarelvana. Lk 60-61.

¹¹¹ Hiiemaa, K., Raudsepp, A. Vaenlase kuvandi loomine. Lk 88.

¹¹² Naistöoline ja talunaisterahvas. 1931. Nr 29. Lk 6.

Ühteks peamiseks põhjuseks, miks ajakirjades ja ajalehtedes keskenduti hoolimata kõikide lääneriikide pidamisest suurteks ohtudeks, eriti Inglismaale, olid Nõukogude Liidu ja Inglismaa vahelised pingelised suhted 1920. aastatel. Nimelt katkestas Inglismaa 1927. aastal Nõukogude Liiduga diplomaatilised suhted, mille tulemusel ägestus massipropaganda ning vastumeelsus läänele veelgi. Diplomaatiliste suhete lõpetamine andis võimaluse Inglismaad veel rohkem halvast valguses näidata. Levitati näiteks ka vandenõuteooriat, et Inglismaa soovib liita endaga Nõukogude Liidu lähedal asuvaid äärealasid, sealhulgas ka Eesti Vabariiki, ning moodustada antud aladega omaette liit. Seda kajastati ka erinevates eestikeelsetes kirjandusväljaannetes.¹¹³

3.2 Naine kui koduperenaine

Nõukogude liidu eesmärgid ei seisnenud ainult sotsiaalse ebavõrdsuse eemaldamises, sooviti ka sooliste erinevuste likvideerimist. Enne kommunistlikku revolutsiooni olid naised ühiskonnas teisejärgulised ning ei panustanud riigi majandusse ning selle tulemusel olid mehed sotsiaalselt paremal positsioonil.¹¹⁴ Enamlaste eesmärk naiste ja meeste hierarhia kõigutamisel ei põhinenud siiski soovis edendada naiste õiguseid või lahendada naiste probleeme. Peamiseks eesmärgiks oli suunata võimalikult palju naisi kodust välja tööle majandust teenima. Selle teostamiseks üritati naiste elu kergemaks muuta näiteks abieluseaduste muudatustega (lahutamisprotsesside leevendamine naiste kasuks) ning abordi legaliseerimisega.¹¹⁵

*Laste platside,-aedade ja-hoiukohtade asutamist nõuab kä emade wabastamine koduorjusest.*¹¹⁶

Ajakirja „Naistöoline ja talunaisterahvas“ 1927. aastal ilmunud naistepäevale pühendatud numbris rõhutakse naise eemaldamist majapidamisest ja koduhoidja staatusest. Seda selle pärast, et bolševikud pidasid naist kui koduhoidjat iganenud stereotüübiks, mis käis kokku imperialistliku Venemaaga ning seega oli vajalik antud kuvand ümber kujundada. Ümber tuli korraldada mitte ainult ühiskond, vaid ka kõik vanad ja harjumuspärased institutsioonid.¹¹⁷

¹¹³ Hiiemaa, K., Raudsepp, A. Vaenlase kuvandi loomine. Lk 89.

¹¹⁴ Kenez, P. A History of the Soviet Union. Lk 70

¹¹⁵ Ibid. Lk 71.

¹¹⁶ Naistöoline ja talunaisterahvas. 1927. Naistepäeva eri. Lk 10.

¹¹⁷ Kenez, P. A History of the Soviet Union. Lk 115.

*„Naise asi õn laste ja koduse töö järele walwata, ühiskonna töö jäägu meeste hooleks.“ Nii kuuleme tihti weel naisi ühistegewusest eemale tõrjutawat. Meie ei hakka siin **selle ajast ja arust** läinud waate wastu waidlema, tähendame ainult, et majapidamine eriti just selle all kannatab, kui perenaine kooperatiivist kõrwale jääb.¹¹⁸*

Kuna traditsioonilist peremudelit nähti kui konservatiivsete väärtuste esindajat, soovisid enamlased selle mõju ühiskonnas nõrgestada. Selleks, et naisi paremini tööstusesse kaasata, hakati mõtlema erinevatele lahendustele, mis vähendaksid naiste töökoormat koduses majapidamises. Riik hakkas panustama erinevatesse lapsehoidmistasutustesse, kuid kuna nende idee oli tegelikkuses algeline, siis ei suudetud neid vajalikul määral luua ning need ei pakkunud naistele piisavalt väljundeid. Selle tulemusel hakati ajakirjades propageerima vabatahtlikku tööd lastetasutuste heaks.¹¹⁹

*„Oktoobrirewolutsioon **wabastas naise**, andis talle täied õigused, andis wõimaluse õppida, tegi tast waba inimese, aga mõtelge järele, kas meie kasutame neid **õigusi**. Supipotist kaugemale ei taha keegi palju näha. Elu läheb edasi; meie lapsed püüawad uut elu ehitada, aga meie oleme nagu kanad, kes pardi pojad õn wälja haudunud ja kohkunult peawad pealt waatama, kui nende pojad tiigil ujuwad...“¹²⁰*

Kuna propaganda osas võib vastuvõtlikumaks pidada vähem haritud inimesi, on üheks tavalisemaks propagandavõtteks teatud võtmesõnade rõhutamine. Näiteks on antud ajakirja „Naistöoline ja talunaisterahva“ artiklis räägitud *vabadusest* ja *õigustest*. Kuigi tegelikkuses ei saa Nõukogude režiimi puhul rääkida mingitest erilistest ühiskondlikest vabadustest või õigustest, on inimestel tänu antud terminite esile tõstmisele ning pidevale kordamisele nendega kerge kaasa minna isegi siis, kui ei teata nende täpset tähendust või konteksti.¹²¹ Antud artiklist võib järeldada, et kommunistlik retoorika soovis vabaduse ja õiguste kontseptsiooni naiste silmis siduda nende individuaalsusega ning võimalusega loobuda perenaise rollist koduseinte vahel.

*„Koosolekutel käimine õn meeste asi, ringidest osawõtmine nooremate asi; mis meie wanemad sinna läheme, **meil õn oma wokk ja kangasteljed, seapõrssid ja lambatalled, lehmad ja wasikad— kogu majatalitus ja lastekaswatus; kuhu nüüd meie ikka lähme!**“* Kuid

¹¹⁸ Naistöoline ja talunaisterahvas. 1927. Naistepäeva eri. Lk 13.

¹¹⁹ Kenez, P. A History of the Soviet Union. Lk 115.

¹²⁰ Naistöoline ja talunaisterahvas. 1929. Nr 11. Lk 14.

¹²¹ Ellul, J. Propaganda. Lk 74.

*nõukogudewalitsus ja komm. partei ei jäta talunaist kodu. rühmajaks, waid wõtab terwe rea abinõusi tarwitusele, et naise õigusi maksma panna.*¹²²

Antud artikliga sooviti näidata, et kuigi vananenud arusaamad naiste majapidamistöödest olid ühiskonnas jätkuvalt levinud, oli Kommunistlik Partei valmis naiste õiguste eest välja astuma ja iganenud kuvandite vastu võitlema. Samal ajal antakse aga ka mõista, et üheks peamiseks põhjuseks antud stereotüüpide juurdumises on naiste endi ennastsalgav suhtumine ja allaheitlikkus. Seega tuli naiste suuremaks kaasamiseks majandusse eelkõige muuta naiste endi mõttemaailma.

Tegelikkuses muutis töö väljaspool kodu naiste elu veelgi raskemaks, sest tööleminek ei likvideerinud koduseid kohustusi. Kuna endiselt oldi majapidamistööde ja lastekasvatamise eest vastutavad ning samal ajal tuli töötada ka näiteks maal kolhoosides või linnades tehastes, jäi naistele koduste tööde jaoks võrreldes varasemaga veelgi vähem aega. Kuigi väliselt üritati kummutada aegunud kuvandit perenaisest, oli naistel reaalsuses minimaalne võimalus poliitiliselt või sotsiaalselt olulistele positsioonidele jõuda.¹²³

Enamjaolt oli ajakiri propagandistlik, kuid peale propaganda ilmus nii „Naistöoline ja talunaisterahvas“ kui ka „Naistöoline ja naiskolhoosnik“ numbrites toiduretsepte ning käsitöölehti. Käsitööga seotud rubriike ilmus tihedalt ning enamasti pidid need arendama naiste oskusi riiete tegemisel, sest Nõukogude Liidus oli tarbekaupasid raske saada. Õpetati erinevaid võimalusi, kuidas riidet efektiivselt ära kasutada ning olenemata materjalide nappusest endale ja lastele korralikke riideid õmmelda.

3.3 Naine ja kultuur

Kuna Nõukogude režiimi üheks põhilisemaks seisukohaks oli usuvastatus, hakati ka ajakirjades ideoloogiale vastavalt palju antireligioosset propagandat tegema. Sarnaselt peremudelile vaadeldi ka religiooni kui konservatiivsete väärtuste edasikandjat, vene õigeusk seostati keiserliku Venemaaga, kuna kirik toetas kodusõjas avalikult valgekaartlasi. Sellegi poolest ei olnud kiriku otsene ründamine bolševike meelest eriti otstarbekas, kuna Nõukogude Liidus oli suur talupoegade osakaal, kes olid endiselt religioossed. Enamasti kujunes usu õõnestamine

¹²² Naistöoline ja talunaisterahvas. 1927. Naistepäeva eri. Lk 6.

¹²³ Kenez, P. A History of the Soviet Union. Lk 116.

edukaks noorte ja linnas elavate inimeste seas. Talupojad olid seevastu endiselt väga usklikud.¹²⁴

Naistele suunatud propagandas peeti oluliseks rõhutada, et kirik suhtub neisse ärakasutavalt ning soovib teha neist vaid lastekasvatajaid, kes annaksid edasi religiooni põhimõtteid. Näiteks kasutatakse artiklis „Naisterahvas ja usuvastane töö“ antireligioosseid loosungeid ja hoiatatakse naisi kiriku mõju eest. Artiklis sõnatakse: *Ta (kirik) teab, et naine noortsugu kasvatab ja selle ilmavaatele teatub mõttes aluse paneb. Nüüd on kiriku ülemvõim kadunud. Meil Nõukogude Liidus on kirik ja riigid lahtutatud ja mingisugune „ilmalik“ teadus ei kaitse usku ega jumalaid. Kirik peab oma mõju alalhoidmiseks uusi abinõusi otsima. Ta muuseas püüab ta just vähem arenenud naistekihtisid selleks kasutada, et kiriku porisse vajuvat mantilit välja tassida.*¹²⁵

Samas artiklis kutsutakse naisi üles usuvastasele tööle ning rõhutatakse selle olulisust veel eriti eesti asundustes. Antud artikli kohaselt olid Eesti külad endiselt kiriku suure mõju all ning toetus usuõpetustele pigem suurenes. Nimelt oli 23 eesti asunduse kohta seitse luterikirikut, ajakirjas räägiti lausa usuhullustusest.¹²⁶

Üldiselt võib kiriku vastu suunatud propagandat seostada Nõukogude Liidu patriotismis väga laialdaselt levinud mallidega, täpsemalt vaenlase kuvandiga. Nõukogude Liidu retoorika kohaselt võisid vaenlased igal pool varitseda ning nad võisid olla kas sise- või välisvaenlased. Olulisemateks sisevaenlasteks peeti kulakuid, spioone ning kirikut. Enamus nõukogude valitsuse ideoloogia propagandast oli üles ehitatud müütidele.¹²⁷ Müüdi peamiseks funktsiooniks on tagada grupi terviklikkus ja olla osa grupi identiteedist. Olulised müüdid olid need, mis olid seotud erinevate vaenlastega, kuna vaenlase müüt mängis Nõukogude Liidu propagandas ideoloogilise sümboli rolli.¹²⁸

See on ka üks põhjustest, miks Lenin pidas haridust ja kirjaoskuse (kirjaoskamatus oli elanikkonnas suur probleem) edendamist väga oluliseks. Läbi propaganda tuli inimestest religioossed veendumused välja juurida. Ajakirjanduses avaldati usuvastaseid artikleid ja

¹²⁴ Kenez, P. A History of the Soviet Union. Lk 73.

¹²⁵ Naistööline ja talunaisterahvas. 1928. Nr 6. Lk 12.

¹²⁶ Naistööline ja talunaisterahvas. 1927. Nr 6. Lk 12.

¹²⁷ Veski, K., Raudsepp, A. Vaenlase ja kangelase kuvandid sõjajärgse stalinismi aegsetes eestikeelsetes originaalõpikutes. // Nõukogude Eesti Külma sõja ajal. Eesti Ajalooarhiivi Toimetised. 2015. Lk 203.

¹²⁸ Ibid. Lk 203.

propageeriti enesearendamist ja -harimist. Seda põhjendati öeldes: *Mida rohkem naine areneb, seda kergemine oskab ta ennast sellest koormast wabastada, mida ta praegu weel kannab.*¹²⁹

Üheks peamiseks kirjaoskamatuse põhjuseks elanikkonnas oli tsaariaegse Venemaa haridussüsteemi madal tase. Kuna inimesi sooviti kontrollida ning tagada nende ustavus, kardeti, et hariduse edendamise muutuval ka inimesed teadlikumaks ning see võib endaga kaasa tuua rahutusi ja poliitilist ebastabiilsust. Lenini jaoks oli aga industrialiseerimisühiskonna edukaks arenguks vaja spetsialiseerunud, koolitatud ja haritud inimesi, kes asendaksid varasemat intelligentsi. Selle tulemusel kasutati propagandas palju selliseid märksõnu nagu *arenemine* ja *ehitamine*.¹³⁰ Neid väiteid võib toetada järgnevate ajakirjas Naistöoline ja talunaisterahvas ilmunud ridadega: *Talunaisterahwaste arenemist takistab kä üldine kirjaoskamatus, ja eriti poliitiline kirjaoskamatus. Kes siin süüdi õn? Süüdi õn osalt kohapealsed organisatsioonid ja tegelased, kõige rohkem aga naisseltsilised ise, kes enda arendamise peale wähe rõhku panewad ja oma aja ilmaaegu palwetundidel ja tantsupidudel mööda saadawad.*¹³¹

Usuti, et kui inimesi harida ideoloogiliste tekstidega on ka revolutsioonijärgne režiim stabiilsem. Eeskujuna võeti ka Lääne-Euroopast, kus inimeste haridustase oli kõrgem ning seega soovis Nõukogude Liit Lääne-Euroopa riikidega konkureerida.¹³²

Lisaks haridusele peeti naiste puhul oluliseks ka sotsiaalsete üritustega tegelemist. Ajakirjas „Naistöoline ja talunaisterahvas“ kirjutati: *Meie Haridusmajas õn määrgata käesolewal talwel kaunis suurte naiste aktiivsuse tõusu. Naistel töötab mitu ringi, näiteks: käsitööring, kust naised suure huwi ja energiaga osa wõtawad; sanitaarring, kust naised esimest abi igal õnnetul juhtumisel õpiwad andma ja sõja korral meesseltsilistele abiks olema.*¹³³

Sellised ringid olid eelkõige selleks, et naisi paremini organiseerida ning nende eneseteadvust kasvatada. Oluline oli naiste kuuluvustunne ühiskonnas ning kõikvõimalikud ringid pidid naisi eemale viima kodustest töödest. Kultuuriüritustest peeti olulisteks neid, mis eelkõige arendasid naisi, maha tehti aga neid, mida korraldati pigem meelelahutuslikul eesmärgil. Eriti taheti piirata üritusi, mis hõlmasid alkoholi tarvitamist, näiteks tantsupidusid ja pulmi.¹³⁴

¹²⁹ Naistöoline ja talunaisterahvas. 1927. Naistepäeva eri. Lk 14.

¹³⁰ Kenez, P. A History of the Soviet Union. Lk 73.

¹³¹ Naistöoline ja talunaisterahvas. 1930. Nr 17. Lk 12.

¹³² Kenez, P. A History of the Soviet Union. Lk 73.

¹³³ Naistöoline ja talunaisterahvas. 1930. Nr 17. Lk 14.

¹³⁴ Naistöoline ja talunaisterahvas. 1930. Nr 17. Lk 13.

Iseäranis häbiväärseteks üritusteks peeti missivõistluseid, mida korraldati lääneriikides. Artiklis „Juubeldus wajuwal laewal“ räägitakse kodanliku Eesti osavõtust iludusvõistlusest. Tehakse maha naiste eksponeerimist ja käsitlemist, kui objekte öeldes: *..et eesti «soliidsem” leht «Päewaleht” muutus kupeldajate «kosjaleheks”, kus kõige nilbemalt soowitati **neiudele endid wärwida ja «kaunistada”, et nad wastaks kodanluse haiglasele maitsele.***¹³⁵

Nõukogude Liidus rõhuti aga naise iseloomuomadustele, pidades kõige olulisemaks naise sisemust. Mainitud missivõistluseid peeti pinnapealseteks ja ühiskonda määrivateks. Kuna kommunism soovis tarbimisühiskonnast eemalduda, oli ka naistepoolne meikimine ja enda kaunistamine vastuolus ideoloogiliste põhimõtetega. Nõukogude naine pidi olema loomulik, lihtne ja peen.

Kindlasti oli mõjuteguriks sellises vastandumises lääne naistele ka Nõukogude Liidu majanduslik mahajäämine ja kaupade defitsiit.¹³⁶ Erinevalt perestroika ajast ei olnud naistel kahekümnendatel ja kolmekümnendatel võimalik endale ilutarbekaupu soetada. Ajakirjas on naisi kujutatud alati lihtsates riietes ning loomulikena.

4. Naistöoline ja Naiskolhoosnik (1932–1936)

4.1 Naine kui tööline

Ajakirjas „Naistöoline ja Naiskolhoosnik“ on töölnaise kuvandi kõrval oluliseks ka naiskolhoosnik. Ajakirjas tuuakse pealkirja muutuse põhjuseks välja seda, et paljud Eesti asundused asuvad maal ning, et selle tulemusel on suur osa eestlasi astunud kolhoosidesse.¹³⁷ Läbivaks teemaks oli naine kui meeskolhoosnikega võrdne kolhoosi liige ning kaob ära varasem naise individuaalsuse rõhutamine. Tähtsustama hakatakse kollektiivis olemist ning vähem oluliseks muutub naise vabaduse ja õiguste esiletoomine.

*Kõik naistöölised, naiskolhoosnikud, kehwik- ja keskmiktalunaised ja tööliste naised, awame tule kontrrewolutsioonilise rahwusdemokratismi pihta, sidudes seda wõitlust wiieaastaplaani wiimase aasta tööstusplaani täitmisega ia kollektiwmajapidamiste kindlustamisega.*¹³⁸

¹³⁵ Naistöoline ja talunaisterahvas. 1931. Nr 24. Lk 12.

¹³⁶ Pall, H. Nõukogude naise kuvand. Lk 104.

¹³⁷ Naistöoline ja naiskolhoosnik. 1932. Nr 32. Lk 2.

¹³⁸ Naistöoline ja naiskolhoosnik. 1932. Nr 34. Lk 8.

Naiste kuvandi kujundamine oli selges seoses emantsipatsiooni propaganda müüdiga ja võrdõiguslikkusega. Kuna naised ei olnud poliitiliselt nii aktiivsed kui mehed, oli emantsipatsiooni teooria kasutamine eriti tõhus. Rõhutati pidavalt sugudevahelist võrdsust ning ühiselt sotsialismi ehitamist. Valitsuse ambitsioonid oli naisi tööle ja kolhoosi õhutada.¹³⁹

Kuigi pidevalt õhutati naisi aina rohkem tööle asumata, oli tegelikkuses tööpuudus naiste seas väga kõrge. See tulenes naiste vähesest töökogemusest ning riigi vajadusest oskustöölise järele. Tööd vajavate naiste meelest oli tegemist aga diskrimineerimisega. Seega hakati korraldama erinevate tööstusharudega seotud koolitusi. Naisi hakati julgustama pidama ka neid ameteid, kus enamus tööliseid olid mehed. Populaarseks naisoskustöölise kuvandiks oli näiteks naistraktorist.¹⁴⁰

Kuigi naiste olukorda sooviti parandada mainitud koolitustega, oli reaalsuses nende tööalane diskrimineerimine veelgi suurem. Nimelt ei soovinud paljud ülevaatajad ja koolitajad naistest tegelikult oskustöölise teha. Tehastes olid toimivad soorollid ammu paika pandud, mille kohaselt olid mehed spetsialiseerunud oskustöölised ja naised majahoidjad või koristajad.¹⁴¹

Naissoost oskustöölise ülistati pidevalt ajakirja „Naistöoline ja naiskolhoosnik“ rubriigis „Meie kangelased“. Näiteks on 1935. aasta seitsmendas numbris artikkel „Naismasinist Rosenberg“, kus intervjuueeritakse naismasinist Rosenbergi ning tuuakse teda eeskujuks kõikidele teistele naistele, kuna ta valdab täielikult tehnikat ja masinate kasutamist.¹⁴²

Artiklis tuuakse välja naise sihikindlus, enesearendamise tahe ja omandatud vajalikud oskused tehnika vallas. Arvati, et kohalike kangelaste loomine annab naistele võimaluse kellegagi samastuda ja kedagi eeskujuks seada. Kuigi artiklis paistab naiskangelase positsioon kergesti saavutatav, siis nagu eelpool mainitud, ei olnud naistel tegelikkuses nii lihtne end masinate ja tehnika osas harida. Naistesse suhtuti eelarvamusega ning raske oli saada meeskolleegide tunnustust.¹⁴³

Mainitud müüt kangelastest oli Nõukogude Liidu propagandas sama oluline kui müüt vaenlastest. Sellega sooviti ühiskonnas tekitada kuuluvustunnet.¹⁴⁴ Töökangelase presenteerimisega sooviti inimestele anda inspireeriv eeskuju, mis sisendaks neile soovi õppida

¹³⁹ Veski, K., Raudsepp, A. Vaenlase ja kangelase kuvandid. Lk 215.

¹⁴⁰ Goldman, W. Z. Woman at the gates. Lk 18.

¹⁴¹ Ibid. Lk 31.

¹⁴² Naistöoline ja naiskolhoosnik. 1935. Nr 7. Lk 15.

¹⁴³ Pall, H. Nõukogude naise kuvand. Lk 51.

¹⁴⁴ Veski, K., Raudsepp, A. Vaenlase ja kangelase kuvandid. Lk 208.

erinevaid ameteid. Töötamine pidi oma olemuselt kujutama privileegi just nagu sotsialismi ehitaminegi. Antud perioodil oli kangelase temaatika eriti populaarne naiste ja laste seas, kuna sooviti tõsta nende aktiivsust kommunismi ehitamisel läbi romantiliste tööliskangelannade elulugude.¹⁴⁵

Naistöölise puhul oli üheks läbivaks probleemiks veel ka näiteks töölt puudumine koduste kohustuste tõttu. Kuna riigis oli suur tööjõupuudus oli endiselt väga kõrge, oli oluline, et kõik töölised täidaksid oma töökohustusi võimalikult täpselt. Seega hakati tegema propagandat, mis aetas eriti halba valgusesse töölt puudumise laste tõttu. See oli suunatud eelkõige üksikemadele, kellel ei olnud oma väikseid lapsi kuskile panna. Hakati korraldama erinevaid lastealaseid koolitusi, millega sooviti üksikemasid aidata ning ühtlasi ka likvideerida prostitutsiooni elanikkonnast.¹⁴⁶ Kuna prostitutsiooni seostati ajakirja propagandas enamjaolt nn valge Eestiga ja Eesti naistega, ei tohtinud seda probleem esineda Nõukogude Liidus.

Naised hakkasid rohkem töötama töökohtades, mis olid eelnevalt ainult meestele mõeldud. Piirid meheline ja naiselike töökohtade vahel hakkasid varasemast rohkem kaduma ning samuti erinevused meeste ja naiste oskused tööastmetel.¹⁴⁷

4.2 Naine kui koduperenaine

Kuigi marksistid panustasid kahekümnendatel küllaltki palju perevastasesse poliitikasse ning peresüsteemist kaugenemisele, hakati seni kehtinud põhimõtteid ümber kujundama Stalini võimuletulekuga. Stalinistide poolt kolmekümnendatel läbi viidud ühiskondlike muudatuste tulemusel hakkasid muutuma ka arusaamad seksuaalsest vabadusest. Toetama hakati algseid ühiskonna edasikulgemise ideid. Stalini valitsuse eesmärk oli nüüd perekonna institutsiooni väärtuse tugevdamine. See oli peamiselt mõjutatud Nõukogude Liidu rahvastiku vähenemisest.¹⁴⁸ Ajakirja 1936. aasta teises numbris tuuakse välja Stalini perioodile iseloomuliku tähelepanu emadele: *Stalinlik hoolitsus naiskolhoosniku-ema eest on kolossaalse*

¹⁴⁵ Veski, K., Raudsepp, A. Vaenlase ja kangelase kuvandid. Lk 209.

¹⁴⁶ Goldman, W. Z. Woman at the gates. Lk 23.

¹⁴⁷ Ibid. Lk 1.

¹⁴⁸ Kenez, P. A History of the Soviet. Lk 116.

*poliitilise ja majandusliku tähtsusega sellepärast, et naine on saanud kolhoosis suureks jõuks.*¹⁴⁹

Seega ei saanud naine enam elada nii vabalt ilma kohustusteta ning varasemad hierarhiad sooviti taas au sisse tõsta. Rõhku hakati panema naiste ja meeste koostööle ning pere sotsiaalsele tähtsusele ühiskonnas. Selleks, et peremudeli olulisust esile tõsta, karmistati lahusprotsesse ning hakati propageerima abielu. Ära keelati prostitutsioon ja homoseksuaalsus ning hakati halvustavalt suhtuma abieluväliste laste saamisenesse.¹⁵⁰

Kuna riik kannatas tööjõupuuduse all, muudeti ka seisukohti abordi osas. Vaated abordi osas muutusid negatiivseks ning laialdaselt hakati propageerima sünnitamise tähtsust. Abort oli lubatud ainult sel juhul, kui naise tervis oli suures ohus. Riigipoolse propaganda kampaania tulemusel hakati pakkuma toetusi lapserohketele peredele ning reklaamima suurperede eeliseid ja kasulikkust ühiskonnas.¹⁵¹ Ajakirjas käsitletakse aborti järgmiselt: „*Naiskolhoosnikkude puhkus raseduse ja sünnituse puhul peab ühes sellega üheks peamiseks abortide vähenemise tingimuseks saama, mis naistele toovad tihti rasked järeldused mitmesuguste naisle-haiguste näol.*“¹⁵²

Erinevate toetuste osas toodi eriti välja naiste võimalust minna dekreetpuhkusele, mis pidi kindlustama komplikatsioonideta raseduse ja sünnituse. See oli propaganda kohaselt tõestus Nõukogude Liidu erakordsest hoolet oma järelkasvu suhtes. Artiklis „Miks on puhkus rasedale naiskolhoosnikule tarvilik“ räägitakse naise tervisest ning rõhutatakse, et tugeva ja terve Nõukogude Liidu järelekasvu saamiseks peavad emad enda eest hoolitsema.¹⁵³ Võrreldes kahekümnendate „Naistöoline ja talunaisterahvas“ ajakirjaga, ilmub nüüd rohkem imikute tervisega seotud artikleid, näiteks „Valuta sünnitus“, kus kirjeldatakse meditsiini edasiminekut sünnituse valutuks tegemisel. Rõhutatakse jälle abortide vähendamisele, sest nüüd pole naistel sünnitamise ees nii palju kartusi.¹⁵⁴

Kuna Nõukogude Liidus oli näljahädade, kollektiviseerimise ja repressioonide tagajärjel kõrge suremus, oli sündimuse tõstmise seisukohalt oluline ümber kujundada varasem peremudel. Kui eelnevalt oli oluline naise individuaalsus, siis nüüd hakkas määravaks muutuma tema

¹⁴⁹ Naistöoline ja naiskolhoosnik. 1936. Nr 2. Lk 13.

¹⁵⁰ Kenez, P. A History of the Soviet. Lk 116.

¹⁵¹ Ibid. Lk 116-117.

¹⁵² Naistöoline ja naiskolhoosnik. 1936. Nr 2. Lk 14.

¹⁵³ Naistöoline ja naiskolhoosnik. 1936. Nr 2. Lk 14.

¹⁵⁴ Naistöoline ja naiskolhoosnik. 1936. Nr 2. Lk 16.

perekondlik staatus.¹⁵⁵ Kui varem ei olnud laste saamine ühiskonnas oluline, siis nüüd olid noorte naiste peamiseks ülesandeks saada tulevasteks emadeks. Ajakirjas rõhutatakse, et peamine on kinkida Nõukogude Liidule tugevad ja terveid lapsi, et kindlustada rahvaarvu kasvu.¹⁵⁶ Lisaks tasustatud rasedus- ja sünnituspuhkustele hakati lühendama ka imikutest laste emade töötunde. Probleemiks olid jätkuvalt aga lasteaiad ning lapsehoidmistasutused, kuna nõudlus nende järele kasvas suuremaks.¹⁵⁷

Aina rohkem hakati tähelepanu pöörama emade toetamisele ning tähtsustama emarolli ühiskonna tasandil. Seega lisati varasemale naiskolhoosniku kuvandile ka emastaatus.¹⁵⁸ Ajakirjas toodi esile ka naise roll kolhoosis kui kolhoosiema. See tähendas, et osade naiste ülesanne oli kolhoosi tööde ajal toita töölisi ning hoida tööliste lapsi.

4.3 Naine ja riigikaitse

Kuna 1920ndate lõpus elas Nõukogude Liit pidevas sõjahirmus, hakkas Kommunistlik Partei otsima uusi ja tõhusamaid võimalusi, kuidas oma materialistlikku propagandat nõukogude elanikeni kiiremini edastada.¹⁵⁹ Sellest tulenevalt hakati rohkem rõhuma ka naiste osalusele riigikaitstes. Sarnaselt meestele pidid nüüd ka naised olema valmis vajadusel rindele minema ning omama vastavaid teadmisi sõjatehnika kohta. Kuigi antud ajakiri oli üldiselt meelestatud sõjavastaselt, peeti siiski oluliseks valmidust vajaduse korral riigikaitmesse panustada.¹⁶⁰

Naise riigikaitmesse kaasamise propageerimine oli otseses seoses senini kehtinud nõukogude ideoloogia põhimõtete muutumisega. 1930. aastatel loobuti rahvusvaheliste pingete tulemusel ajutiselt varasemalt domineerinud proletaarse internatsionalismi kontseptsioonist ning hakati keskenduma isamaale. Stalin hakkas oma propagandas kasutama etatismi ja russotsentristlikku ideoloogiat. Režiimi toetuse kindlustamiseks kaasati ka vene rahvuslikke kangelasi ning erinevaid müüte.¹⁶¹ Nõukogude patriotismi kasvatamiseks hakati kasutama patriootliku inimese kuvandit, mis eeldas hoidumist korruptsioonist ja edevusest ning kodanikule ette nähtud õiguste hindamist. Kõige olulisemateks olid lojaalsus ja armastus isamaa ning kaaskodanike vastu.

¹⁵⁵ Kenez, P. A History of the Soviet Union. Lk 117.

¹⁵⁶ Naistöoline ja naiskolhoosnik. 1936. Nr 2. Lk 14.

¹⁵⁷ Kenez, P. A History of the Soviet Union. Lk 117.

¹⁵⁸ Naistöoline ja naiskolhoosnik. 1936. Nr 2. Lk 14.

¹⁵⁹ Brandenberger, D. National Bolshevism. Lk 27.

¹⁶⁰ Naistöoline ja naiskolhoosnik. 1932. Nr 39–40. Lk 28.

¹⁶¹ Brandenberger, D. National Bolshevism. Lk 28.

Patriootlik inimene pidi vastavalt kommunistlikule ideoloogiale mõistma sõna *rahvas* all sotsiaalselt ühiskonda, mitte teatud konkreetset etnilist rahvust. Mõiste *isamaa* pidi viitama aga kommunistide maailmarevolutsiooni idee kohaselt riigile üldiselt, mitte kindlale kultuurile.¹⁶² Isamaa kontseptsioonile on rõhutatud ka järgnevas artiklilõigis:

*Iga naistöoline ja töölinaine peab sõjaliselt kasvatatud olema, et siis valmis olla, kui tarvis kõikide maade tööliste isamaad kaitsta. Iga naistöoline ja kodune perenaine peab igasuguseid sõjariistu tundma ja nendega ümber käia oskama.*¹⁶³

Üldiselt võib naise rolli propageerimist riigikaitstes otseselt kõrvutada naise rolli propageerimisega majanduses, kuna mõlema eesmärgid ja põhjused olid sisuliselt samad. Antud kampaaniate eesmärgiks oli võimalikult suures mahus inimeste mobiliseerimine vastavalt riigi vajadustele. Taaskord hakati rõhutama meeste ja naiste võrdsust kõikidel elualadel. Ajakirjas „Naistöoline ja naiskolhoosniku“ 1936. aasta teises numbris on artikkel „Võtke eeskuju meie paremast täpsuslaskurist“, kus tuuakse esile Kommunistliku Ülikooli tudengit Ella Tuult, kelle täpsuslaskmise kunsti peaks iga nõukogude naine oskama: „*Ella töö laskeharjutusles ja täpsuslaskmise kunsti omastamises olgu meile eeskujuks, sest sõja korral tuleb meil naistel ühes meestega oma riigikaitsest osa võtta, aga kui meie oleme hästi ettevalmistatud, siis ei ole kardetav meile ükski vaenlane.*“¹⁶⁴

Riigikaitsest lähtudes kasutatakse palju ka Lenini ajal loodud agitatsiooni propagandat. Jacques Ellul'i sõnul kasutatati agiteerivat tooni just siis, kui rahvast oli vaja sõtta mobiliseerida. Õõnestati vaenlast, keda oli vaja hävitada eelkõige kollektiivselt.¹⁶⁵

Üheks peamiseks vaenlaseks kujundati juba enne Teist maailmasõda fašism. Näiteks eksisteerisid mainitud ajakirjades eraldi rubriigid nagu „Valge Eesti“, kus omistati iseseisva Eesti ühiskonnale kõikvõimalikke halbu külgi, seal hulgas ka natsionalismi ja fašistlike ideoloogiate pooldamist. Sõna *fašist*, pidi tekitama teatud ohutunnet ühiskonnas.¹⁶⁶ Toodi välja, et sotsiaalfašismiga pidi võitlema absoluutselt iga naine, et saavutada proletaarse revolutsiooni võit nii Eestis kui ka teistes kapitalistlikes maades.¹⁶⁷

¹⁶² Leerssen, J. Patriotism // Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters, A critical survey. Editors M. Beller; J.Leerssen. Amsterdam, New York, Rodopi. 2007. Lk 394.

¹⁶³ Naistöoline ja naiskolhoosnik. 1932. Nr 33. Lk 17.

¹⁶⁴ Naistöoline ja naiskolhoosnik. 1936. Nr 2. Lk 13.

¹⁶⁵ Ellul, J. Propaganda. Lk 71.

¹⁶⁶ Veski, K., Raudsepp, A. Vaenlase ja kangelase kuvandid. Lk 205.

¹⁶⁷ Naistöoline ja naiskolhoosnik. 1934. Nr 2–3. Lk 2.

Kokkuvõte

Käesolev bakalaureusetöö toetub kuvandi ja stereotüübi teoreetilistele lähtekohtadele. Kuvand määrab ära, kuidas antud isikuid ühiskonnas nähakse. Massimeedias on võimalik levitada arusaamasid sotsiaalsetest gruppidest ning omistada neile teatud stereotüüpseid omadusi. Neid omadusi on hiljem raske ümberkujundada. Uurimuses on kasutatud 1927.–1936. aastatel ilmunud naisteajakirju, mis ilmusid Nõukogude Liidus ning olid mõeldud eestlastele Venemaa territooriumil. Uurimuses keskendutakse allikakriitiliselt naise kuvandi muutmisesse.

Peale 1917. aasta Oktoobrirevolutsiooni sai propaganda Nõukogude Liidu ajaloos väga olulise rolli. Tsensuuri ja infosule kasutamisega allutati kogu informatsioon riigi kontrolli alla. Stalinismiajaga kaasnes ideoloogia rõhutamine kõikides infokanalites, kaasarvatud ka naisteajakirjades. Läbi ajakirjade taheti konstrueerida naise kuvandit ning omistada talle sobivad väärtushinnanguid. See oli oluline naiste maailmapildi muutmiseks, et see toetaks Nõukogude Liidu ideoloogiat.

Käesoleva uurimuse põhjal võib väita, et naise kuvandi loomine sõltus eelkõige Nõukogude Liidu päevapoliitikast. Oluline oli muuta varasem kapitalistlik kuvand naisest kui laisast või kasutust aadlipreilist, et mobiliseerida industrialiseerimislainesse rohkem liikmeid. Ajakirjades rõhutati peamiselt võrdõiguslikkuse ideed, kus naised peavad meestega võrdsed olema nii poliitilistes, majanduslikes kui ka sotsiaalsetes küsimustes ning peale 1927. aastat hakati aina rohkem toonitama ka naiste riigikaitstes osalemise vajadust. Ajakirjades rõhutatakse ka naiste enesearendamist, kus naised pidid ennast poliitiliselt harima, et pääseda kõrgematele sotsiaalsetele ja poliitilistele positsioonidele ning paralleelselt tehakse jätkuvalt maha suurt luterlaste osakaalu Eesti külades.

Kuigi näiliselt survestas nõukogude propaganda naiste suuremat kaasamist tööstusesse ja poliitikasse, oli tegelikult naiste suur osa industrialiseerimise panusesse vaid riiklik propaganda. Ajakirjas „Naistöoline ja talunaisterahvas“ keskendutaksegi peamiselt riigi poolt esitatud nõudmistele, kus konstrueeritakse naise kuvand kui meestega võrdne tööline. Sellest tulenevalt muudetakse ära varasem tööline kuvand, kus tööline oli alati kujutatud mehena. „Naistöoline ja naiskolhoosnik“ kolmekümnendate perioodil vajab riik juurde koolitatud oskusspetsialiste, mille tulemusel hakati naisi kujutama rasketööstuses ning näiteks traktoristidena. Peamiselt propageeriti enesearendamist ja koolitamist masinatööstuses ning

toodi eeskujuks naise, kes valdasid hästi masinaid. „Naistöoline ja talunaisterahvas“ ajakirja perioodil sooviti eemaldada ka naine perenaise rollist. Emaks olemine ja kodutööd võtsid Kommunistliku Partei arvates naistelt liiga palju aega ära töötamise arvelt. Seati esmatähtsaks naise individuaalsus ning loobuti naise kui perenaise kuvandist ja propageeriti seksuaalset vabadust. Räägitakse erinevatest lapsehoidmisasutustest ning pesumajadest, mis pidid nõukogude naise koormat vähendama. „Naistöoline ja naiskolhoosnik“ ajakirjas muudeti kuvand aga vastavalt vajadusele ning perekonna institutsioon oli taas tähtsal kohal. Seda eelkõige selletõttu, et Nõukogude Liidu populatsioon kannatas näljahädade, repressioonide ja kollektiviseerimise all. Ajakirjades kajastus suurperede pooldamisi ja propageeriti nende eeliseid ühiskonnas. Emaks olemine seostati kangelaslikkusega ning naistele hakati pakkuma dekreedipuhkuseid ja toetusrahasid. Naise füüsilisele välimusele aga niivõrd rõhku ei pandud. Naine pidi olema loomulik ja lihtne ning tihti vastandati kodanliku Eesti naistega, kes olid väidetavalt Eesti Vabariigis kõigest iluobjektid, mitte kasulikud sotsialismi ehitajad.

Nõukogude naine pidi tegelema kodutöödega, töötama maal kolhoosis või linnades tehastes, olema aktiivne poliitikas ja kõige selle juures kasvatama ka palju lapsi. Riigi propaganda kohaselt pidi ta jõudma teha kõike, talle omistati kangelanna staatus. Ajakirjades oli väga palju *vabastamise* võtmesõnade kasutamist, mis Tiiu Kreegipuu kohaselt pidi rahvast aktiivsemaks muutma ning kaasama ka emantsipatsiooni propagandat. Nõukogude Liidu naise kuvandis oli naine võrdne mehega ning pidi oskama kõiki töid, mida tegid ka mehed ning sealjuures jõudma tegeleda ka majapidamistöodega. Kuigi ajakirjades väitis propaganda vastupidist, oli oskustöölise protsent naiste seas oli madal, sest nii tööandjad kui meeskolleegid diskrimineerisid töökeskkonnas naisi ning ei soovinud neid välja koolitada. Mehed soovisid endiselt jätkata seni kestnud tehaste hierarhiad, kus naised töötavad enamasti koristajatena ja majahoidjatena. Reaalsuses tegi naiste kaasamine tööstusesse nende elud raskemaks, ning väidetav naiste märkimisväärne osakaal tööstuses ja elutaseme paranemine oli kõigest nõukogude kuvandi propaganda.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Allikad

Allikaline perioodika

Naistöoline ja talunaisterahvas, aastakäigud 1927–1931.

Naistöoline ja naiskolhoosnik, aastakäigud 1932–1936.

Kirjandus

Alenius, K., Fält, O. K., Jalagin, S. (toim.). *Looking at the Other: Historical Study of Images in Theory and Practise*. Oulu: Oulu University Press. 2002.

Boulding, K. E. *The Image: Knowledge in Life and Society*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1973.

Beller, M. *Stereotype // Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters, A critical survey*. Editors M. Beller; J.Leerssen. Amsterdam, New York, Rodopi. 2007.

Brandenberger, D. *National Bolshevism: Stalinist Mass Culture and the Formation of Modern Russian National Identity, 1931-1956*. Cambridge, Massachusetts, London, Harvard University Press. 2002.

Ellul, J. *Propaganda – The Formation of Men's Attitudes*. New York, Vintage Books, A Divison of Random House. 1973.

Goldman, W. Z. *Woman at the gates: gender and industry in Stalin's Russia*. Cambridge University Press. 2002.

Grigor, R., Martin, T. *A State of Nations: Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin*. Oxford University Press. 2001.

Göttlich, U. *Mass media // Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters, A critical survey*. Editors M. Beller; J.Leerssen. Amsterdam, New York, Rodopi. 2007.

Hiimaa, K., Raudsepp, A. Vaenlase kuvandi loomine 1920.–1930. aastate NSV Liidu eestikeelses õppekirjanduses. // Ajalookultuuri Ajakiri Tuna. 2013. nr. 2. Lk 84–95.

Jackall, R. Propaganda. New York, MacMillan Press. 1995.

Jowett, G. S., O'Donnell, V. Propagandast ja mõjustamisest: uusi ja klassikalisi käsitlusi. Tallinn, Tänapäev. 2011.

Kenez, P. A History of the Soviet Union from the Beginning to the End. Cambridge University Press. 1999.

Kreegipuu, T. Ajaloo rakendamine propagandarelvana ehk kuidas kujundati ajalookäsitlus Nõukogude võimu kehtestamisest 21. Juunil 1940 Nõukogude Eesti ajakirjanduses aastatel 1945-1960. // Ajalookultuuri Ajakiri Tuna. 2007, nr. 3. Lk 46–69.

Lafont, M. Nõukogude plakat. Sinisukk. 2007.

Leerssen, J. Patriotism // Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters, A critical survey. Editors M. Beller; J.Leerssen. . Amsterdam, New York, Rodopi. 2007.

Lippmann, W. Public Opinion. Dodo Press. 2007.

Maamägi, V. Uut elu ehitamas: Eesti vähemusrahvus NSV Liidus (1917–1940). Tallinn: Kirjastus „Eesti Raamat“. 1980.

Martin, T. The Affirmative Action empire: nations and nationalism in the Soviet Union, 1923–1939. Ithaca London, Cornell University Press. 2001.

McQuail, D. Massikommunikatsiooni teooria. Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003.

Nigol, A. Eesti asundused ja asupaigad Wenemaal. Tartu, Eesti Kirjastuse-Ühisuse „Postimehe“ trükk. 1918.

Pickering, M. Stereotyping: The Politics of Representation. Palgrave. 2001.

Priimägi, L. Propaganda sõnastik. Tallinn, Eesti Keele Sihtasutus. 2011.

Rosenberg, T. Eestlaste väljaränne 19. sajandil ja 20. sajandi algul. // Eesti Päevalehe ühiskondlik-poliitiline ajakiri. 3. juuli 2007.

Taylor, P. M. Mõtterelv: propaganda ajalugu vanaajast tänapäevani. Tallinn, Eesti Ajalehed. 2011.

Van Dijk, T. A. Ideoloogia: multidistsiplinaarne käsitus. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2005.

Verstraete, G. Gender // Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters, A critical survey. Editors M. Beller; J.Leerssen. Amsterdam, New York, Rodopi. 2007.

Veski, K., Raudsepp, A. Vaenlase ja kangelase kuvandid sõjajärgse stalinismi aegsetes eestikeelsetes originaalõpikutes. // Nõukogude Eesti Külma sõja ajal. Eesti Ajalooarhiivi Toimetised. 2015. Lk 197–217.

Kogumikud

Juurtega sajandite mullas. Tallinn. 1990. Lk 66.

Eesti raamatu kronoloogia. Tallinn. 2012. Lk 55

Käsikirjalised uurimused

Pall, Helena. Nõukogude naise kuvand ajakirjas Nõukogude Naine aastatel 1945-1991. Magistritöö. Tartu Ülikool. 2011. juh. Hiiemaa, K.; Raudsepp, A. 2011.

Summary

The image of Soviet Women in Women's Magazines published by „Külvaja“

The theoretical part of this research is based on image, stereotype and propaganda. Images are generalized versions of the reality they construe. Images can be more lasting than statements and they can remain the same even after acquiring certain added characteristics. In the course of image research, it is essential to find out information about the creator of the image and how that image has been modified in time. However, stereotypes are constructed as means of social control. Therefore, all negative features are assigned to the 'enemy' and positive features to oneself. Stereotypes create false realities and are commonly associated with prejudices. Propaganda, also played a vital part in the construction of the Soviet ideological empire, especially in the Stalin era. The state used the images of enemies and heroes to create a sense of belonging among the Soviet people.

The main purpose of this thesis is to research the image of the Soviet woman in the following magazines: „Naistöoline ja talunaisterahvas“ (1927–1931) and „Naistöoline ja naiskolhoosnik“ (1932–1936). The magazines made their way to the library archives in Estonia by way of trade with Leningrad's Estonian department in 1937. In exchange for the magazines, Leningrad requested modern Estonian scientific literature and works of fiction. The 19th century emigration of Estonian peasants to Russian territories resulted in the development of large Estonian communities and villages. In the early 20th century, over 100,000 Estonians lived in Russia proper, whilst continuing to speak Estonian and holding on to their national identity. These magazines were aimed at Soviet Estonian women, living in these settlements on Russian territory.

After the October Revolution of 1917, mainstream media was employed to construct the identity of the masses. Following the wave of industrialisation, the Bolsheviks were short on workers. The working class did not include women, and the worker was always depicted as being male. Due to the influence of women's rights activists and the party's realization that they were short on labourers, a new image and identity was constructed for women, so they would be more active politically, economically, and socially. Magazines targeted at women were used to spread propaganda, to influence their way of living. It was essential to eliminate the traditionally capitalist image of the woman as a housekeeper or a lazy noblewoman. A Soviet

woman was supposed to be all-natural, favour inner beauty over the superficial, and be rid of all the standards of beauty. The image of the woman was ever-changing and in accordance with the state policy.

On the whole, the involvement of women in politics and factory work was not as effective as the state hoped. The aim was to mobilize women into the workforce and to spread equality between men and women, so that women would have equal opportunities in the workplace, and also in the military. These objectives were far too difficult for women to achieve, as they had to work full time in factories, raise children, and do household duties at the same time. The magazine „Naistöoline ja talunaisterahvas“ supported the idea of eliminating the image of the woman as a housekeeper, the woman's individuality was praised, so that she would have more free time to work full time. This all changed with the magazine „Naistöoline ja naiskolhoosnik“ and the decreasing population of the Soviet Union. In the 1930s, the importance of being a mother was praised, any notion of sexual freedom was in the past. Stalin offered women maternity leave and financial aid to larger families. In the collective farms, women were the ones to feed the workers and played the role of the mother of the community. During the „Naistöoline ja talunaisterahvas“ period, the main goal was to change the Bolsheviks' idea of a worker, but with „Naistöoline ja naiskolhoosnik“ it was more important to have women working as skilled labourers, and be as proficient as men. In reality, women did not have time to learn these skills and work full time whilst rearing children and doing household work. The inclusion of women in the working class made their lives more difficult, and the reports that there was a major increase in the number of female workers was pure state propaganda.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Maria Moor
(sünnikuupäev: 30.05.1994.)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose Nõukogude naise kuvand kirjastuse „Küvaja“ naisteajakirjades (1927–1936).

mille juhendaja on Karin Veski.

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus (20.05.17)